

İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN DİĞER FAKÜLTE ÖĞRENCİLERİ İLE İNANÇ TARZLARI, DENETİM ODAĞI VE PSİKOLOJİK İYİ OLMA HALİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI*

Beyazıt Yaşar SEYHAN**

Özet

Bu çalışmanın amacı, Cumhuriyet Üniversitesi'ne bağlı beş ayrı fakültede (İlahiyat, Edebiyat, İ.İ.B.F., Fen ve Eğitim) öğrenim gören öğrencileri, inanç tarzları, denetim odağı ve psikolojik iyi olma hali değişkenleri bakımından inceleyerek, İlahiyat Fakültesi öğrencileri ile diğer fakülte öğrencileri arasındaki farklılıkların anlamlı olup olmadığını saptamaktır. Araştırmaya 955 lisans (K: 559 -%58,1; E: 403 -%41,9) öğrencisi katılmış ve araştırmada veri toplama araçları olarak "Dini Tutum ve İnanç Tarzları Ölçeği" ile "Denetim Odağı ve Psikolojik İyi Olma Hali Ölçeği" kullanılmıştır. Ulaşılan bulgulara göre; İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin dini tutumları anlamlı olarak daha yüksektir. Ancak onlar dini tutum ile pozitif korelasyonu olduğu ileri sürülen "kesin inanç" tarzında anlamlı olmayan en yüksek ortalama puana sahiptirler. İlahiyat Fakültesi öğrencileri esnek inanca en düşük, dönüşen inanç tarzları ise en yüksek anlamlı puanı almışlardır. Denetim odağında içsel denetim odağına en yakın puanları alan İlahiyat Fakültesi öğrencileri, psikolojik iyi olma halinde ise anlamlı olarak en düşük ortalama puana sahip olmuşlardır.

Anahtar Sözcükler: İnanç Tarzları, Denetim Odağı, Psikolojik İyi Olma Hali, Lisans Öğrencileri.

* Bu makale doktora tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör., Sivas Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak. Din Psikolojisi Ana Bilim Dalı,
beyazit-seyhan@hotmail.com

A Comparison in Terms of Faith Styles, Locus of Control, and Psychological Well-Being Between Students of Theology Faculty and Other Faculties.

Abstract

This study is a field study which examines styles of faith, locus of control, and psychological well-being between the students of Theology Faculty and other of faculties in Sivas Cumhuriyet University. 955 undergraduate students participated in the study, employing "the Scale of Religious Attitude and Styles of Faith" and "Locus of Control Scale" and "Psychological Well-Being Scale". Students of Theology Faculty have significantly higher scores in terms of religious attitudes. However, they have the highest average scores but not meaningful, in terms of style of "absolute faith" that was suggested a positive correlation with the religious attitude. Students of Theology Faculty who became the nearest internal locus of control scores in the locus of control, have significantly the lowest average score in psychological well-being.

Key Words: Faith Styles, Locus of Control, Psychological Well-Being, Undergraduate Students.

GİRİŞ

İlahiyat fakültesinde eğitim gören öğrenciler; a) diğer dinler hakkında ilgili olmak yanında toplumun büyük bir kesiminin inancı olan İslam dinine ilişkin konuların bilimsel biçimde incelenmesi için uzman din bilgileri, b) örgün öğretimde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ile İmam Hatip liselerinin meslek derslerini verecek öğretmenlerin ve Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde toplumun ihtiyaç duyduğu din hizmetlerini yerine getirebilecek yeterlilikte din adamları yetiştirilmek (Aşikoğlu, 1994: 84; Aşikoğlu: 2012: 222–223) amaçları doğrultusunda lisans düzeyinde öğrenim görmektedirler. Bu öğrenciler diğer fakültelerdeki gibi çoğunluğu üniversite çağı öğrencilerinin genel özelliklerini yansıtmakla birlikte farklı özelliklerinin de olabileceği ön görülebilir. Lisans düzeyinde eğitim gördükleri için ilahiyat fakültesi öğrencileri çoğunluk itibarı ile üniversite gençliği kapsamında yer alır. Üniversite gençliği yaş dilimi açısından ülkemizde büyük oranda 18–25 yaşlar arasında yer alır. Üniversite gençliğinin niteliklerine benzer özellikler taşıması mümkün olan ilahiyat fakültesi öğrencilerinin üniversite gençliği ile benzer sıkıntıları taşıması da makul görülebilir. Bunun için üniversite gençliğinin özellik-

lerini anlamak ilahiyattaki öğrencilerin özelliklerini de anlamayı kolaylaştırır. O halde üniversite gençliğinin öne çıkan özellikleri nelerdir?

Gelişim dönemleri açısından çalkantılı dönemin sonuna denk gelen üniversite gençliği ergenlik dönemine göre nispeten daha durgun bir dönemde yer alır. Üniversiteli genç, düşünce ve davranış açısından daha kararlı bir yapı sergilemektedir. Üniversite gençliği her zaman, bulunduğu ortamdaki sosyal ve siyasal yapı üzerinde düşünen, inceleyen, araştıran, bildiği doğruları savunan toplum kesimini oluşturmaktadır. Genç beyinleri ve aktif bedenleri ile yeri geldiğinde topluma can veren kan, yeri geldiğinde ise yön veren beyin olmuşlardır (Desenli, 2000). Bu özelliklerinin yanı sıra üniversite gençliğinde var olan psikososyal özellikler, "kimlik sorunu, isyankârlık, hayat gayesi oluşturma, sorumluluk duygusunun gelişmesi, hayattan tatmin arama, macera ve hareketlilik" olmak üzere belirlenebilir (Ulu, 2006). Üniversite gençliğinin çözmesi ve üstesinden gelmesi gereken çok çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Yeni bir ortama ve çevreye uyum sağlaması, meslek sahibi olmaya hazırlanarak ilerideki yaşamlarına yön vermeye çaba göstermeleri bu sorunlardan bazılarıdır (Yıldız, 2003). En fırtınalı gelişim dönemi sayılan ergenlik döneminin son yıllarına rastlayan yüksek öğrenim yıllarındaki üniversite öğrencilerinin psikososyal uyumu üzerine çok sayıda araştırmacının yapıldığını görmekteyiz (bkz. Fırat, 1977; Orhan, 1985; Bilgen, 1989; Güney 1989; Özyürek, 1989; Özgüven, 1989, 1990; Başaran, 1990; Bozkurt ve Koç, 1990; Kasatura, 1990; Yanbastı, 1990; İmamoğlu ve Yasak-Gültekin, 1993; Karadayı, 1994; Koştaş, 1995; Akman ve Tuğrul, 1996; Ay, 2000; akt. Yıldız, 2003:9; Çapcıoğlu, 2008).

Yukarıda bahsedilen çalışmalardan Çapcıoğlu (2008) ve Yıldız (2003)'ün çalışmaları ilahiyat fakültelerinde eğitim gören öğrenciler üzerinedir. Çapcıoğlu (2008) üç farklı ilahiyat fakültesindeki öğrencilerin, muhafazakâr ve demokratik dini tutumlarına etki eden sosyo-politik tutumları ele alırken, Yıldız (2003) ise Dokuz Eylül İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin psikososyal özellikleri ve ilahiyat eğitimindeki beklentileri üzerine boyutsal bir çalışma yapmıştır. Bu makalede ise Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin inanç tarzları, denetim odağı ve psikolojik iyi olma hali ilişkileri diğer fakülte öğrencileri ile karşılaştırılacaktır.

Araştırmada İlahiyat Fakültesi bünyesinde örgün din öğretiminin verildiği ve bu din öğretimini alan öğrencilerin bir şekilde bilişsel, da-

ranısal ve ilişkisel boyutta özümsemiği varsayılmıştır. Diğer fakültelerde ise öğrenciler böyle bir örgün din öğretimine tabi olmadığı göz önüne alınca İlahiyat Fakültesi diğer fakültelerden bariz bir şekilde ayrılmakta olduğu varsayılabilir. Bu çalışmanın amacı, İlahiyat Fakültesi öğrencilerini diğer fakülte öğrencileri ile inanç tarzları, denetim odağı ve psikolojik iyi olma hali açısından karşılaştırmaktır. Bu amaca uygun olarak araştırmada şu denenceler test edilecektir:

a) İlahiyat Fakültesi ile diğer fakülte öğrencileri arasında dini tutum ve inanç tarzları açısından anlamlı farklılık vardır.

b) İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin denetim odağı ve psikolojik iyi olma hali ile diğer fakülte öğrencileri açısından anlamlı farklılık bulunur.

1. İnanç Gelişim Kuramı ve İnanç Tarzları

İnsan hayatının bir döneminde bireyin dini gelişim özelliklerini tam anlamı ile kavramak için ömür boyu dini gelişimin nasıl olduğuna bakmak gerekir. Bunun farkında olan teorisyenlerden bazıları insan yaşamının tamamını kapsayan dini gelişim teorileri geliştirmeye çalışmışlardır. Bu teorisyenlerden biri olan Fowler, dini kökenli olmayan inançları da içine alacak şekilde inancın bütün formlarını açıklamak üzere geniş bir yaklaşım içeren ömür boyu bir dini gelişim modeli sunmuştur. Genel manada inanç gelişiminin temelini ortaya koymaya çalışan bu kuram herhangi bir dini gelenekle sınırlı değildir (Karaca, 2007: 189). Fowler'a göre inanç, bireyin manevi yönünün evrensel bir boyutu olduğundan inanç sahibi olmayan bir kişi bulunmaz. Bu yüzden Fowler'ın inanç gelişimi kuramı özel olarak herhangi bir iman veya dinle ilgili değildir. Fowler'a göre bir insani eylem olarak inanç, gelişimsel bir anlam bulma ve anlamlandırma sürecine işaret ederek herhangi bir dini inançtan bağımsız, psikolojik bir kavramdır (Sezen, 2008: 54).

Fowler'a (1981; 1995) göre "inanç; insanların kendilerini, diğer insanları, çevrelerini, daha geniş anlamda evreni ve hatta tüm varlığı var olmanın nihai gayeleri (idealler) ile hem bağlantılı hem de onlar tarafından etkilenir biçimde gelişmiş ve gelişmekte olan deneyimleme (bilme, değer verme ve kendini adama) biçimleridir" (Ok, 2012). Fowler (1991) evrensel olarak her bireyde inanç gelişiminin sıra sektirmeden (epigenetik ilke gibi) belli aşamalar içinde gerçekleştiğini söyler.

Fowler, kuramında inancın epigenetik ilke gibi sıra sektirmeden belli aşamalar içinde geliştiğini iddia etmesi bir eleştiri konusu olmuştur. Mesela, Streib'a göre (2001) epigenetik ilkeye dayalı bir aşama yerine tarz

aya stile dayalı bir gelişim daha doğrudur. Belli bir aşamada olan bir birey kendinden daha önceki aşamaların birtakım özelliklerini hala yaşayabilir. Bu yüzden belli bir aşamaya ulaşıp orada statik bir yapıya dönerek yerine hayat boyu devam eden dinamik bir süreç anlayışı daha doğrudur. Streib'in eleştirilerini dikkate alarak, Fowler'ın kuramı üzerinde Türkiye'de çalışmalar yapan Ok'a (2007) göre de iman gelişimi mevcut ali ile çok biçimsiz, sınırsız, gevşek, az kullanışlı (daha ampirik değer fedilen niceliksel çalışmalarla karşılaştırıldığında) niteliksel yapısı ile anlaşlamaya açık ve teologlara hitap ediyor gözükmektedir. Yine 5. ve 6. şama özellikleri sadece içerikte aynı gözükmektedir (2007: 152).

Ok (2012), Fowler'ın kuramına yöneltile bu eleştirileri dikkate alıp inanç veya dünya görüşü tarzları veya şemaları ve gelişim biçimleriyle yönelik çalışmalar düzenlemiştir. Çünkü Ok'a (2012) göre inanç çok geniş ve geniş bir içeriğe sahip olduğundan ölçümü zor olabilir. Ancak inancın toplu halini sembolize eden ideolojiler ile onlara inanma biçimlerinin ölçülmesi daha kolaydır. Zaten Fowler'ın görgül çalışmalarının içtiği olgu da inançtan ziyade inanca sahip olma biçimleridir. Ok (2012; 2009), Fowler'ın görüşlerini esas alarak inanç gelişimi hakkında Türkiye bağlamında yeni bir model önerisi getirmiştir¹.

2. Denetim Odağı

Davranışçılık ekolünün sorgulanmaya başladığı 1950-60'lı yıllarda insan davranışlarını açıklamada davranışçı bakış açısının sığ olduğu birçok kimse tarafından dile getirilmeye başlanmıştır. Davranışçılığın temel ilkelerini kabul eden psikologlar bile öğrenmenin klasik veya dilsel koşullanma ile gerçekleştiği savını sorgulamaya başladı. Bir psikolog "eğer sadece deneme-yanılma yöntemi ile öğreniyor olsaydık, hatırlama kalma olasılığımız çok düşük olurdu" demiştir. (Burger, 2006: 524). Kendi çocuklarımızın başarılarından ve başarısızlıklarından öğrenmelerini bekliyorsak kimse çocuğuna yüzmeyi, yetişkinlere araba kullanmayı, p öğrencilerine ameliyat yapmayı öğretmesin" (Bandura, 1986: 20) şeklinde eleştiriler geliyordu. 1950'lerde bilişsel psikolojinin devriminden önce kişilik sahasının iki önemli bilişsel teorisinden biri olan² (Pervin, 1996: 67) J.Rotter'ın "Sosyal Öğrenme Teorisi" içinde bulunan ve pekişti-

Bu modelde önerdiği inanç tarzlarından bazıları bu araştırmanın konusu olmuştur. Bu inanç tarzları "Mitsel-Literal (Kesin)", "Gerilimli (Dönüşen)" ve "Birleştirici (Esnek)" inançtır (Ok, 2012).

Bu iki teoriden diğeri ise Kelly'nin "Kişisel Yapı Kuramı"dır.

reçlerin kaynağı ile yakından ilgili olan “Denetim Odağı” kavramı gelişmeye başlar. “Denetim Odağı” kavramı, bir davranışın ortaya çıkma olasılığı anlamına gelen *davranış potansiyelinin* gerçekleşmesi için *beklenti ve pekiştirme değeri* gibi iki değişkenin yer alması gerektiğini savunan “Sosyal Öğrenme” kuramı içinde pekiştiricilerin kaynağı ile yakından ilgilidir. Buna göre “arayan bulur, eken biçer, çalışan kazanır” biçiminde düşünen bazı insanlar pekiştirmenin kendi davranışlarına bağlı olduğunu düşünürler. Bazı insanlar ise pekiştirmenin dışsal güçlere yani değer verilen ödüllerin elde edilmesinin yalnızca şansa bağlı olduğunu, insanların kendi kaderinin/çabasının belirleyicisi olmadıklarını düşünmektedir (Altıntaş ve Gültekin, 2005: 277). Birinci gruptakiler içsel denetim (kontrol) odağına (internal locus of control), ikinci gruptakiler ise dışsal denetim (kontrol) odağına (external locus of control) sahip olduğu söylenir (Rotter, 1966). Daha açık bir ifade ile birey yaptığı davranışların veya yaşadığı olayların sorumlusunu kendi dışında (mesela, kader, şans, tanrı, diğer insanlar vb. etkenler gibi) görürse bu, dıştan denetim odağına inançtır. Birey bu olayların ve davranışların sorumlusu olarak kendini görür ve sonuçları büyük ölçüde kendi davranış ve özelliklerine bağlı olarak algılsa bu durum, içten denetim odağına inancı gösterir (Yeşilyaprak, 2006: 42–43). Denetim odağı ile ilgili çalışmalar ilk olarak 1957’de Rotter ve doktora öğrencileri olan Phares ile James tarafından gerçekleştirilmiştir. İlk kez düzenli olarak Rotter tarafından kullanılan “Denetim Odağı” kavramı, Psikoloji literatüründe kontrol algısı, kendine yeterlik, öz yeterlik, yetkinlik, öğrenilmiş güçsüzlük/güçlülük, nedensel yükleme, öz denetim vb. gibi çeşitli adlarla adlandırılmıştır.

a. Denetim Odağı ve Dini İnanç/Dindarlık

Gerek yurt dışında gerekse yurt içinde yapılan bu konulardaki çalışmalarda çok çeşitli bulgular elde edilmiştir. Özellikle içten-dıştan dini yönelim (güdümlü) ile denetim odağı arasındaki ilişkileri inceleyen birçok araştırma yapılmıştır. Bu çalışmaların büyük bir çoğunluğunda “içsel yönelimli (güdümlü) dindarlık” ile “içsel denetim odağı” arasında pozitif bir ilişki görülmüştür (Kahoe, 1974; Pargament, Steele ve Tyler, 1979; Strickland ve Shaffer, 1971; Sturgeon ve Hamley, 1979; akt. Cirhinlioğlu ve Demir, 2012). Daha da önemlisi bir çalışmada da içsel yönelimli (güdümlü) dindarlık ile dışsal denetim odağı arasında ise negatif bir ilişki de bulunmuştur (Pargament, Steele ve Tyler, 1979; akt. Cirhinlioğlu ve Demir, 2012). Kahoe (1974) tarafından yapılan bir çalışmaya göre ise

dışsal yönelimli dindarlık ile içsel denetim odağı arasında negatif yönlü bir ilişki çıkmıştır.

Yurt içinde ve yurt dışında yapılan bazı çalışmalarda ise dindarlık veya dıştan yönelimli (güdümlü) dindarlık/dini inanç ile içsel denetim odağı arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur (Strickland ve Shaffer, 1971; Sturgeon ve Hamley, 1979; Kağıtçıbaşı, 1972; Ilgar, 1995). Bazı çalışmalarda ise bu değişkenler arasında anlamlı farklılık çıkmamıştır (McIntosh ve Spilka, 1990; McIntosh, Kojetin ve Spilka, 1985; Tebbi, Mallon, Richards ve Bigler, 1987; akt. Cirhinlioğlu ve Özdikmenli Demir, 2012).

Sonuç olarak yurt içi ve dışında yapılan bu konudaki bazı araştırmalarda içsel denetim ile içten yönelimli (güdümlü) dindarlık arasında pozitif yönlü bir ilişki, içsel denetim ile dıştan yönelimli (güdümlü) dindarlık arasında negatif yönlü ilişkiler bulunmuşken, içsel denetim odağı ile dıştan yönelimli (güdümlü) dindarlık arasında pozitif bir ilişki veya dışsal denetim odağı ile dıştan yönelimli (güdümlü) dindarlık arasında pozitif bir ilişki görülmüştür. Bazı çalışmalarda ise tüm bu değişkenler arasında hiçbir anlamlı farklılık çıkmamıştır.

3.Psikolojik İyi Olma Hali

Psikolojik iyi olma veya sağlık basitçe patolojik belirtilerin olmayışı olarak tanımlansa da genel olarak kaygılı, depresif veya stresli olduğu gözlenmeyen bir bireyin mutlaka psikolojik olarak iyi veya sağlıklı olduğu anlamına gelmez (Kinnier, 1997; akt. Cenkseven, 2004). Dünya Sağlık Örgütü de sağlığı "yalnız hastalık ve sakatlığın olmaması durumu" olarak tanımlamaktan vazgeçerek, "bedensel, ruhsal ve sosyal yönlerde tam bir iyilik hali" olarak tanımlamıştır (Fişek, 1985; Witmer ve Sweeney, 1992: 140; Öztürk, 2004: 107; Gülaçtı, 2009: 53). Cirhinlioğlu (2010), psikolojik iyi olma halini "genel anlamda bireyin mutluluk ve yaşam doyumunun daha yüksek düzeyde, ruhsal bozukluk belirtilerinin ise daha düşük düzeyde olması" şeklinde tanımlamıştır³ (s.107).

³ Psikolojik iyi olma İngilizce karşılığı well being iken, Türkçe sözlüklerinde bu terimin tam karşılığı bulunmasa da "esen veya esenlik" kavramları bu ifadeyi kısmen de olsa karşılamaktadır. Türk Dil Kurumu (2005) sözlüğünde "esen" kavramı şu anlama gelmektedir: "1. (Sıfat olarak), Ruhsal ve bedensel olarak sağlıklı, sıhhatli ve salim, 2. (Zarf), ruhsal ve bedensel olarak sağlıklı, sıhhatli ve salim bir biçimde" demektir. "Esenlik" ise esen olma durumu, sağlık, afiyet, sıhhat, selamet ve hastalık karşıtı anlamlarına gelir (s. 107).

İlk Çağ Felsefesi döneminden günümüz modern psikoloji biliminin son dönemlerine kadar “iyi olma hali” durumunun ne olduğunu anlamaya yönelik birçok farklı anlayış ortaya çıkmıştır. Her anlayış ve açıklama kendi döneminin hâkim bilgisi ile doğru orantılı olsa da her dönem kendi tarihsel süreci içinde iyi olma hali hakkında birtakım açıklamalar getirmiştir⁴. Günümüze kadar gelen “iyi olma”ya dair görüşlerin iki temel felsefi anlayışının olduğundan söz edilebilir: Hedonizm ve Eudaimonizm. (Waterman, 1993; Kahneman, 1999; akt. Tanhan, 2007: 77). Hedonizm Türkçe karşılığı olarak hazcılıktır. Eudaimonizm ise yani psikolojik işlevsellik olarak açıklanan iyi olma ile bireyin işlevselliği arasındaki ilişkiye dayanır. Bir başka deyişle iyi olma bireyin işlevsel olma kendini gerçekleştirme kendini anlama gibi durumlarına odaklanır (Ryan ve Deci, 2001: akt. Tanhan, 2007).

Cevizci’ye (2002) göre “Eudaimonia, İlk Çağ Yunan felsefesinde her şeyin insanın “daimon”u ile yani kişisel doğası ile uyum içinde olduğu, kişinin potansiyeli ya da doğasının iyi düzenlenmiş, yapı ve dengesinin de olması gerektiği gibi olduğu, kişinin doğası gereği olmak zorunda olduğu gibi olmuş olduğu haldir”. Genel olarak iyi olma hali, kişinin gerçekleştirmesinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan durum insanın nihai ve en yüksek hedefi olarak gerçekleştirme ve mutluluk hali demektir (Cevizci, 2002: 384).

Yunan felsefesinde bu mutluluk haline nasıl ulaşılacağı hakkında farklı görüşler bulunur. İlk olarak Sokrat ile başlayıp Eflatun ve Aristo ile devam eden birinci çizgi bir tür entelektüalizm ile belirlenip mutluluğa kişinin kendisine ve tüm varlığa ilişkin bilgisine bağlı olan bilgelik ve benzeri erdemler ile erişebileceğini savunur⁵. İkinci çizgi ise Demokritos ile başlayıp Sofistler ve Aristippos ile Epiküros’a uzanır ki buna göre mutluluğa hazla ulaşılabilir (Cevizci, 2002: 384).

⁴ Tanhan’a göre (2007) son yirmi yılı aşkın bir süredir psikolojik iyi olma üzerine yapılan çalışmalar iki temel kavram üzerine yoğunlaşmaktadır. 1. Olumlu ve olumsuz duyguyu ayırt etmek; mutluluğu bu iki durum arasındaki denge olarak görmek, 2. Yaşamdan doyum almak olarak görülen ve daha çok sosyolojik anlamdaki açıklamaların da işin içine katıldığı “yaşam doyumunu” tanımlamasına odaklanmaktadır.

⁵ İslam filozofları –özellikle Meşşai gelenektekiler- de genel olarak iyi olma ve mutluluk hali (yani daimon) hakkındaki düşünceleri Sokrat, Eflatun ve Aristo ile devam eden çizgide yer alır.

Günümüzde psikolojik iyi olma hali hakkında yapılan çalışmalardan bazıları da C. Ryff tarafından yapılmıştır. Ryff öncelikle Bradburn ve arkadaşları tarafından yapılan çalışmanın temelde sosyal değişkenleri açıklama amaçlı olarak tasarlanmış olduğunu ileri sürmüştür. Bradburn'un çalışmasında temel aldığı "Eudaimonia" kavramının "mutluluk" kavramını karşılayıp karşılamadığı noktasında onu eleştiriye tabi tutmuş, ardından iyi olma kavramının yaşam doyumu ve duygu temelli değerlendirmesinin, yani öznel iyi oluş kavramının, pozitif işlev görme bakış açısını ihmal ettiğini söylemiştir. Buna karşılık olarak "psikolojik iyi oluş" kavramını önermiştir (Ryff, 1989a, 1989b; akt. Timur, 2008: 22). Ryff'a (1989a) göre öznel iyi olma çalışmalarının teorisi zayıf temelli olup "psikolojik iyi olma" kavramının temel yapısını tanımlamaktan uzaktır (akt. Cenkseven, 2004: 39).

a.Psikolojik İyi Olma Hali ve Dindarlık/Dini İnanç

Dini inanç veya dindarlığın insanın ruhsal sağlığına veya iyi olma haline olumlu veya olumsuz katkısının olup olmadığı modern psikoloji tarihinde tartışıla gelen bir konudur. Mesela, Freud, dinin veya dini inancın insan sağlığı üzerinde olumsuz etkisinin olduğunu ileri sürmüştür. Freud dini bazen saplantı nevrozu (obsesyon); bazen bebeklik arzularının tatmini; bazen de bir illizyon-yanılsama olarak değerlendirmektedir (Ayten, 2010: 53). Freud gibi dinin gelişme, gerçekleşme ve özgürlük çabalarını engellediğini ileri süren Ellis'e (1986) göre din ve dini inançlar, bilim, akılcılık ve mantık yerine batıl inançları ve büyüsel düşünceleri önemli hale getirmektedir. Ellis'e göre dini inancın tüm formları patolojiktir ve insanda nevroza neden olurlar (Strizenec, 2002: 135).

Olumsuz görüş bildiren bu iki bilim insanının aksine Allport ve Jung ise dinin ruh sağlığını güçlendirici etkisinin olduğunu belirtmişlerdir (akt. Ventis, 1995). Yine Bergin (1983) dindarlığın psikopatolojinin bir karşılığı olduğu görüşüne destek bulunmadığını, Becker ise din ile olumlu ruh sağlığı hakkında pozitif ilişki olduğunu ileri sürmüştür (akt. Ventis, 1995). O halde din, dindarlık veya dini inanç insanın ruh sağlığına ve psikolojik iyi olma haline katkıda nasıl bulunur? Bu soruya cevap olarak çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Idler (1987), dindarlık ve dini inancın ruh sağlığına olumlu olarak üç açıdan destek olabileceğini ileri sürer: a) *Sosyal Bağlılık Hipotezine göre* (social cohesiveness hypothesis) din duygusal, bilişsel ve maddi yararlar sağlayan sosyal destek ve ilişki imkânları

sunar b) *Tutarlılık Hipotezine göre* (Coherence hypothesis) din kadercilik duygusunu azaltıp iyimserlik duygusunu geliştirir. Bu durumda dini inançlar bireyin yaşamına daha fazla anlam katabilmekte ve bireyin ölüm korkusunu azaltabilmektedir. c) *Teodise (theodicy) Hipotezine göre ise* dinin ıstırap çekmeye ilişkin olumsuz algıyı değiştirdiğini ve ıstırapa -dinin bireyin ruhunu arındırmasında ve bireyi daha fazla spiritüel güce ulaştırmasında olduğu gibi- sıklıkla olumlu bir anlam yükler.

Din veya dindarlık psikolojik iyi olma halini hem direkt hem de dolaylı olarak etkilemektedir. Yapılan bilimsel araştırmalarda bu etkileşimi açıklayan çeşitli mekanizmalar vardır. Bu mekanizmaları üç grupta toplayabiliriz: a) sosyallik yönü, b) baş etme yöntemi ve c) faydalı sağlık uygulamaları açısından dinin (/dindarlığın) psikolojik iyi olmaya katkısı olur.

b. Psikolojik İyi Olma Hali ve Denetim Odağı

Bilimsel yazında denetim odağı ile depresyon, stres, sıkıntı, psikolojik iyi olma veya sağlık gibi konular hakkında özellikle Batı'da birçok çalışma yapılmıştır. "Psikolojik iyi olma" kavramının içinde yer alan "sağlık, depresyon veya kaygı" gibi konularla denetim odağı kavramı yurt dışında epeyce çalışılmıştır. Mesela, içsel denetim odağı ile depresyon arasında negatif bir ilişkinin olduğunu görülmüştür (bkz. Holder ve Levi, 1998; Jaswal ve Dewan, 1997; Reynart ve diğ. 1995). Bazı araştırmalarda ise dışsal denetim odağı ile depresyon arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur (bkz. Beekman ve diğ. 2000; Benassi ve diğ. 1988; Benson ve Deeter, 1992; Holder ve Levi, 1988; Jaswal ve Dewan, 1997; Kennedy ve diğ. 1998; Reynart ve diğ. 1995). Ampirik olarak 427 çalışmayı inceleyen analitik dışı bir araştırmaya (bkz. Benassi, ve diğ. 1988) göre dışsal denetim odağı ile depresyon arasındaki ilişkinin orta seviyede pozitif korelasyonun olduğu bulunmuştur (akt. Cirhinlioğlu ve Demir, 2012).

Bilimsel yazında yapılan çalışmaların genel sonucu şudur: Dışsal denetimlilerin özellikleri arasında depresif olma, kendini kabul, öz saygı yetersizliği çaresizlikle ilgili öznel duyguları bulur ve daha yalnız, daha çok psikolojik rahatsızlıkları ve saldırgan tutumları olan kişiler olarak vasıflanırlar. İçsel denetimliler ise -dışsal denetimlilerin özelliklerin aksine- "olumlu kişilik özelliği" sergileyen kişilerdir (Yeşilyaprak, 2006: 243-244).

YÖNTEM

a.Örnekleme ve Uygulama

Bir araştırmanın sonuçları genellenebilirliği arttıkça değer kazanır. Bilim üretmenin yolu, olabildiğince geniş bir alanda genellenebilir bilgiler elde etmeye çalışmaktır. Ancak evren büyüdükçe soyutlaşır ve ona ulaşmak güçleşir (Karasar, 2012: 110). Bunun için araştırmamızda çalışma evreni oluşturulmuştur. Bu araştırmanın evreni, en genel anlamı ile Türkiye’de dört yıllık eğitim gören lisans öğrencileridir. Ancak çalışma evreni olarak Sivas Cumhuriyet Üniversitesinin lisans öğrencileri seçilmiştir. İlahiyat, Edebiyat, Fen, İ.İ.B.F. ve Eğitim fakültelerinde öğrenim gören 955 lisans öğrencisi (K: 559 -%58,1; E: 403 -%41,9) araştırmaya rastgele yöntemle seçilerek katılmışlardır. Araştırma formu ders ortamında - gönüllülük esasına dayanarak- dağıtılmış ve yarım saate yakın bir zaman içinde geri toplanmıştır. Ayrıca örneklemin yaş ortalaması da 21,09’dur. Araştırmada izlenen modelde önce dini tutum ile inanç tarzları arasındaki ilişki sonra dini tutum, inanç tarzları ve denetim odağı arasındaki ilişkiler ele alınmıştır.

b. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak demografik değişkenlerle (cinsiyet, fakülte, sınıf ve yaş) birlikte dört ölçek kullanılmıştır. Bu ölçeklerle ilgili bilgiler aşağıda verilmiştir.

Dini Tutum Ölçeği: Dini Tutum Ölçeği Ok (2011) tarafından geliştirilmiştir. Bu ölçek tutumun sosyal psikolojide vurgulanan üç ana (bilgi - yargı-, duyu ve davranış) ögesi göz önüne alınarak hazırlanmıştır. Ayrıca bu üç ana ögeye ek olarak, ölçülmek istenen tutum din olduğu için ve dinlerde de Tanrı anlayışı merkezi bir konumda yer aldığından Tanrı ile ilişki boyutu da yer almıştır. Böylece Ok-Dini Tutum Ölçeği dört (duyu, bilgi -yargı-, davranış ve ilişki) alt boyutu ölçmek için tasarlanmıştır⁶ (2011: 535).

İnanç Tarzları Ölçeği: İnanç tarzlarını ölçmek için kullanılan ölçek de Ok tarafından geliştirilmiştir. Ok (2009) geliştirdiği ölçekten ilk olarak “Dini Şemalar Ölçeğinden İnanç veya Dünya Görüşü Şemaları Ölçeğine” adlı çalışması ile bahsetmiştir. Bu çalışmada inanç veya dünya görüşü

⁶ Araştırmada kullandığımız dini tutum ile ilgili maddelerin cronbach alpha değerleri için bkz. Ok (2011).

biçimleri ölçeği temelde dört inanç veya dünya görüşü ile bahsedilir. Bu boyutlar; 1- İnanca sıkı ve kayıtsız bağlanmayı içeren "literal inanç"; 2- Dinlerin tarihsellikten kaynaklanan, aksayan yönleri olabileceğini öne süren "tarihselci indirgemecilik"; 3- Diğer dinlerde de doğruluk payı olabileceğini gören "çoğulcu görecelik"; 4- Dinsel öğretilerin ve sembollerin görünüşünden çok özü ile ilgilenen "tarihsel hermenötik" yönelimli maddeler yer almıştır. Burada bahsi geçen inanç tarzlarından "literal" inanç, "kesin" inanç; "tarihselci indirgemecilik" ile "çoğulcu görecelik" inanç ise "esnek" inanç tarzı olarak isimlendirilir.

Ok'un (2009) geliştirdiği bu inanç veya dünya görüşü ölçeğinde "literal" yani "kesin" inanç tarzı ile "tarihselci indirgemecilik" inanç tarzında beş madde yer almakta iken "çoğulcu görecelik" ve "tarihselci hermenötik" inanç veya dünya görüşü alt ölçeğinde ise dörder madde yer almaktadır. Burada kesin inanç maddeleri hariç bu çalışmada kullanılan diğer maddeler alınmamıştır. Kesin inanç maddelerinden ise sadece üç madde "literal" boyutu ölçmek için kullanılmıştır. Bu üç madde ise şunlardır:

a) İncancı veya dünya görüşümü oluşturan düşünceler nettir, yorum kabul etmez (kesin inançlılıkta yorum boyutu),

b) İncancı veya dünya görüşümü oluşturan değerler sabittir, değiştirilemezler (kesin inançta sabitlik boyutu),

c) İncancı veya dünya görüşüm asla değişmez kurallara sahiptir (kesin inançta değişim boyutu).

Ayrıca Ok tarafından geliştirilen diğer inanç veya dünya görüşü tarzları da "İnanç veya Dünya Görüşü Aşamaları, Şemaları ve Gelişim Biçimleri: Kişisel-Anlatıya Dayalı İnanç Gelişim Çizgileriyle İlgili Nicel Ölçümler" başlıklı çalışmada anlatılmaktadır (2012). Bu çalışma Türkiye'nin iki farklı (Sivas ve Kayseri) şehrindeki 934 kişiden oluşan üniversite öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Bu çalışmada kullanılan esnek inanç, inançta dönüşüm tarzı ve gerilimli (çelişkili) inanç tarzları da yer almaktadır.⁷

Ok (2012), çalışmasında mitsel-literal, esnek, inançta dönüşüm, inançta gerilimi ve diğer inanç tarzlarını ölçmek için 75 maddelik bir

⁷ Bunun yanında Ok, inanç tarzları olarak "Yoğun" inanç, "Birleştirici" inanç, "Yapay-Konvansiyonel" inanç tarzlarından da bahsetmektedir. Biz onun bu çalışmasında sadece Kesin inanç, Esnek inanç, Gerilimli ve Dönüşen inanç tarzları kullanıldığı için çalışmamızda bu aşamalar hakkında yapılan nicel verilerden bahsedemedik.

anket formu oluşturmuştur. Bu ölçeklerin dışında bağımsız değişken olarak yaş (ranj: 18-45, ort.: 22.08) ve cinsiyet (erkek: 454 ve kadın: 480) yer almıştır. Demografik değişkenlerin dışındaki ölçeklerin maddeleri beşli Likert (*hiç katılmıyorum, az katılıyorum, orta düzeyde katılıyorum, çoğuna katılıyorum ve tamamına katılıyorum*) üzerinden değerlendirilmiştir. Ok (2012), araştırma sonucunda 33 maddenin geçerlik ve güvenilirliğinin yer aldığı bir tabloyu sunar⁸.

Denetim Odağı Ölçeği: "Kontrol" odağı veya "Denetim" odağı çalışmalarını ilk olarak 1957'de Rotter'ın doktora öğrencileri olan Phares ve James tarafından gerçekleştirilmiştir. Daha sonraları Rotter (1966) tarafından, literatürde "Rotter'in İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği" diye bilinen 29 maddelik bir denetim odağı ölçeği geliştirilmiştir. Bu ölçek bireylerin genellenmiş beklentilerinin, içsellik-dışsallık boyutu üzerindeki muhtemel konumunu belirlemeye çalışmaktadır. Bu geliştirilen ölçeğin altı maddesi dolgu maddesi olup tüm maddeler "seçime zorlanık" (forced choice) şeklinde iki seçenekten oluşmaktadır

Araştırmada ölçekteki 29 maddenin içindeki dolgu maddesi olarak işlev gören altı madde çıkartılmıştır. Geri kalan 23 madde katılımcılara yöneltilmiştir. Söz konusu 23 maddenin puanlama sistemi ise içsel boyutu seçenler için 0, dışsal boyutu seçenler için ise 1 puan olarak hesaplanmaktadır (Savaşır ve Şahin 1997: 93-94).

Rotter'in geliştirdiği bu ölçek İhsan DAĞ (1991) tarafından Türkiye'ye çevrilip geçerlik ve güvenilirlik hesaplamaları yapılmıştır. Dağ (1991) çalışmasını, Hacettepe Üniversitesi öğrencilerinden oluşan biri 99, diğeri 532 katılımcı ile iki grup halinde gerçekleştirmiştir. Bulgular, ölçeğin yeterli iç tutarlılığa ve test tekrar test güvenilirliğine sahip olduğunu göstermektedir (s.10). Dağ'ın (1991) bulduğu bulgulardan test tekrar test güvenilirlik katsayısı $r=.83$ 'tür. Yine aynı şekilde KR-20 tekniği ile hesaplanan güvenilirlik katsayısı .68, cronbach alfa iç tutarlılık kat sayısı ise .70 olarak bulunmuştur. İkinci gruptaki katılımcılarla yapılan araştırmada ise (532 kişilik) iç tutarlılık katsayısı da .71'dir (s.12).Denetim odağı ölçeğinin toplam beş alt boyutta bireylerin kontrol alanını ölçtüğü görülmek-

⁸ Araştırmamızda yukarıdaki "Kesin" inanç tarzlarına ek olarak "Esnek" inanç tarzında çoğulculuk boyutunda yer alan üç madde ile "Dönüşen" ve "Gerilimli" inanç tarzında yer alan üçer madde daha kullanılmıştır. Bu maddelerin cronbach alpha değerleri için bkz. Ok (2012).

tedir. Bu beş alt boyut 1. Şans kontrol, 2. Siyasal kontrol, 3. Kişiler arası ilişkilerde kontrol, 4. Okul başarısı kontrolü, 5. Kader kontrolüdür.

Psikolojik İyi Olma Hali Ölçeği: Araştırmada kullanılan Psikolojik İyi Olma Ölçeği, Ryff (1989) tarafından geliştirilen ölçek 84 maddeden oluşan Likert tipi bir ölçektir. Ryff'in bu ölçeği, özerklik (autonomy), çevre ile ilişkilerde hâkimiyet kurma (environmental mastery), kişisel gelişim (personal growth), diğerleri ile olumlu ilişkiler kurma (positive relations with others), yaşamdaki amaçlar (purpose in life) ve kendini kabul etme (self acceptance) olmak üzere her biri 14 maddeden oluşan altı boyuttan meydana gelmektedir. Alt ölçeklerin maddeleri ölçekte karışık olarak sıralanmaktadır. Katılımcılardan "hiç katılmıyorum", "pek katılmıyorum", "kararsızım", "biraz katılıyorum", "tamamen katılıyorum" seçeneklerinden kendilerine uygun olanı işaretlemeleri istenmektedir. Bu ölçekte "hiç katılmıyorum" 1 puan, "tamamen katılıyorum" ise 5 puandır. Her bir alt ölçek için güvenilirlik ranjları; özerklik için cronbach alpha .83, çevre ile ilişkilerde hakimiyet kurma için cronbach alpha .86, kişisel gelişim için cronbach alpha .85, diğerleri ile olumlu ilişkiler için cronbach alpha .88, yaşamdaki amaçlar için cronbach alpha .88 ve kendini kabul etme için cronbach alpha .91 dir (Ryff 1989: 35-45).

Türkiye'de Ryff'in Psikolojik İyi Olma Ölçeği, bahse değer şekilde, iki farklı araştırmacı tarafından Türkçeye çevrilip geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. İlk olarak Cenkseven (2004) daha sonra ise Cirhinlioğlu (2006) tarafından yapılan geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları ile Ryff'in ölçeği Türkiye'de kullanılmıştır. Araştırmamızda Cirhinlioğlu (2006) tarafından geçerlik ve güvenilirlik hesaplamaları yapılan 49 maddelik ve beş alt boyuttan oluşan psikolojik iyi olma hali ölçeği kullanılmıştır. Cirhinlioğlu'na (2006) göre ölçeğin Türkçeye uyarlaması sırasında yapılan faktör analiz sonuçları Ryff'in (1989) bulguları ile paralellik arz etmektedir. Cirhinlioğlu'na (2006) göre tüm bu bulgular Türkçeye uyarlanan Psikolojik İyi Olma Hali Ölçeğinin güvenilir ve geçerli olduğunu göstermektedir.

BULGULAR

Araştırmamızdaki fakülte değişkeni içerisinde yer alan İlahiyat Fakültesi ile diğer dört fakülte arasında dini tutum, inanç tarzları, denetim odağı ve psikolojik iyi olma hali ile ilgili olarak bazı bulgulara ula-

nıştır. Bu bulguları dini tutum ve inanç tarzları ile denetim odağı, kolojik iyi olma hali açısından ele alacağız.

1. Dini Tutum ve İnanç Tarzlarının Fakülte Değişkeni Açısından İncelenmesi

Dini tutum genel ve alt boyutları açısından İlahiyat Fakültesi ile diğer fakülteler arasında tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve Tukey-D testi yapılmıştır (bkz. Tablo-1). Analiz sonucunda İlahiyat Fakültesinde okuyan öğrencilerin dini tutum (genel) ortalama puanları (35,65), diğer fakültede okuyan öğrencilerin puanlarından anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur ($p < .050$; $F = 17,266$). Tukey-HSD testi sonucunda İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin ortalama puanı ($\bar{x} = 35,65$) ile İktisadi İdari Bilimler Fakültesi ($\bar{x} = 32,48$), Edebiyat Fakültesi ($\bar{x} = 33,60$), Fen Fakültesi ($\bar{x} = 31,33$) ve İ.L.B.F. öğrencilerinin ($\bar{x} = 33,85$) puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur.

Dini tutumun (alt boyut) puanlarında ise tüm fakülteler arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. İlahiyat Fakültesi öğrencileri duygusal boyutta ($\bar{x} = 8,230$; $F = 7,28$), davranış boyutunda ($\bar{x} = 8,240$; $F = 23,614$), ilişki boyutunda ($\bar{x} = 9,301$; $F = 10,73$) ve yargı boyutunda ($\bar{x} = 9,877$; $F = 4,65$) en yüksek ortalama puanları almışlardır. Tukey-HSD testi sonucunda dini tutum davranış boyutundaki İlahiyat Fakültesinin ortalama puanı diğer tüm fakültelerin ortalama puanları arasında anlamlı farkların olduğu saptanmıştır. Dini duygusal ve ilişki boyutunda ise İlahiyat Fakültesi öğrencileri diğer fakültelerin ortalama puanları, Eğitim ve Fen Fakültesi öğrencileri arasında anlamlı farklılıkların olduğu tespit edilmiştir. Dini tutum genel puanlarından İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin sahip oldukları ortalama puanlar ile diğer fakülte öğrencilerinin ortalama puanları arasında anlamlı farkın bulunması önemli bir bulgudur.

Tablo-1 Fakülteler Değişkeninin, (Alt Boyutları Dâhil) Dini Tutum Değişkeni Açısından Karşılaştırılması (ANOVA, Tukey- HSD Testi)

	Fakülteler	N'	\bar{x}	S	F	p	Farklar
Dini Tutum (Genel)	a)İlh. Fak.	212	35,65	3,257	17,266	,001	a-b, a-c, a-d, a-e
	b)Eğt. Fak.	99	32,48	6,058			
	c)Edb. Fak.	300	33,6	5,022			
	d)Fen Fak.	116	31,33	6,217			
	e)İ.İ.B. F.	228	33,85	4,363			
	Toplam	955	33,72	4,99			
Dini Tutum (Duygu)	a)İlh. Fak.	212	8,23	1,501	7,28	,001	a-b, a-d
	b)Eğt. Fak.	99	7,35	2,219			
	c)Edb. Fak.	300	7,88	2,087			
	d)Fen Fak.	116	7,16	2,093			
	e)İ.İ.B. F.	228	7,9	1,864			
	Toplam	955	7,82	1,959			
Dini Tutum (Dav.)	a)İlh. Fak.	212	8,24	1,51256	23,614	,001	a-b, a-c, a-d, a-e
	b)Eğt. Fak.	99	6,899	1,99742			
	c)Edb. Fak.	300	6,996	1,90668			
	d)Fen Fak.	116	6,543	1,84811			
	e)İ.İ.B. fak.	228	7,149	1,70634			
	Toplam	955	7,244	1,86385			
Dini Tutum (İlişki)	a)İlh. Fak.	212	9,301	1,07245	10,73	,001	a-b, a-d
	b)Eğt. Fak.	99	8,646	1,88611			
	c)Edb. Fak.	300	8,953	1,55323			
	d)Fen Fak.	116	8,172	2,06535			
	e)İ.İ.B. fak.	228	8,938	1,45587			
	Toplam	955	8,9	1,58198			

Dini tutumun yargı boyutu ile yapılan tek yönlü varyans (ANOVA) analizini ve Tukey-HSD testini ayrı tablo halinde aşağıda vereceğiz (bkz. Tablo-2). Araştırmamızda dini tutumun yargı boyutuna üniversite genelinde 10 üzerinden yüksek ortalama puanların alındığı görülmüştür.

Bu maddelerden alınan puanlar arasında sadece İlahiyat Fakültesi öğrencileri ile Fen Fakültesi öğrencileri arasında anlamlı bir farkın görüldüğü dikkate alınsa da dini tutum yargı boyutunda en düşük ortalamaya sahip olan Fen Fakültesi öğrencilerinin ortalama puanı bile 10 üzerinden 9,448 olması, en yüksek puanların dini tutum yargı boyutunda alındığını gösterir (bkz. Tablo-2).

Tablo-2 Dini Tutum Yargı Boyutunun Fakülteler Değişkeni Açısından Karşılaştırılması (ANOVA, Tukey-HSD Testi)

	Fakülteler	N	\bar{x}	S	F	p	Farklar
Dini Tutum (Yargı)	İlh. Fak.	212	9,8774	1,53414	4,65	,001	a-d
	Edebiyat Fak.	34	9,5859	1,40705			
	İlahi Fak.	304	9,7737	1,91847			
	Fen Fak.	116	9,2883	1,69621			
	İ.İ.B.F.	223	9,464	1,72238			
	Topal	955	9,7893	1,10736			

Kesin İnanç Ölçeğinin toplam puanlarından İlahiyat Fakültesi öğrencileri en yüksek ortalamayı ($\bar{x}=11,57$) İ.L.B.F. öğrencileri ($\bar{x}=11,57$) ile paylaşmaktalar ($F=3,236$). Bu iki fakülteyi Edebiyat Fakültesinin öğrencileri (\bar{x}) 11,51 ortalama puan ile takip etmektedir. Kesin inanç ölçeğinden ise en düşük ortalama puanı ($\bar{x}= 10,67$) Eğitim ve Fen Fakültesi öğrencileri almıştır (bkz. Tablo-3). Bundan dolayı dini tutumun duygu ve ilişki boyutunda İlahiyat Fakültesinin Eğitim ve Fen fakülteleri arasında anlamlı fark bulunması daha kolay izah edilebilir. Çünkü İ.L.B.F. ve Edebiyat Fakültesinin öğrencileri kesin inanç ölçeğinden İlahiyat Fakültesinin öğrencileri kadar yüksek almaları bu üç fakülte arasında dini tutumun duygu ve ilişki boyutlarından aldıkları ortalama puanlar arasında anlamlı fark yaratmamıştır. Fakat Eğitim ve Fen Fakültesinin öğrencilerinin kesin inanç ölçeğinden aldıkları ortalama puanın diğerlerine nispeten düşük olması bu fakülte öğrencilerinin kesin inanç örneği yerine diğer inanç örneklerini sergileyebileceği anlamına gelmektedir. Bunun için İlahiyat Fakültesinin dini tutumun ilişki ve duygu boyutlarından aldığı ortalama puan İ.L.B.F. ve Edebiyat Fakültesinin aldığı puanlar arasında fark yaratmaktadır.

Tablo-3 İnanç Tarzının Fakülteler Değişkeni Açısından Karşılaştırılması (ANOVA-Tukey HSD Testi)

İnanç Tarzı	Fakülteler	N	\bar{x}	S	F	p	Farklar
Kesin İ.	a) İlh. Fak.	212	11,57	2,858	3,236	,012	---
	b) Eğt. Fak.	99	10,67	3,323			
	c) Edb. Fak.	300	11,51	3,268			
	d) Fen Fak.	116	10,67	3,153			
	e) İ.İ.B. Fak.	228	11,57	3,199			
	Toplam	955	11,35	3,171			
Gerilimli İ.	a) İlh. Fak.	212	4,86	2,379	1,499	,200	---
	b) Eğt. Fak.	99	5,34	2,446			
	c) Edb. Fak.	300	5,38	2,603			
	d) Fen Fak.	116	5,26	2,371			
	e) İ.İ.B. Fak.	228	5,21	2,474			
	Toplam	955	5,21	2,483			
Esnek İ.	a) İlh. Fak.	212	8,82	3,124	21,705	,000	a-b
	b) Eğt. Fak.	99	10,98	3,411			a-c
	c) Edb. Fak.	300	11,4	3,383			a-d
	d) Fen Fak.	116	10,66	3,401			a-e
	e) İ.İ.B. Fak.	228	11,14	3,277			
	Toplam	955	10,63	3,448			
Dönüşen İ.	a) İlh. Fak.	212	5,97	2,732	12,025	,000	a-b
	b) Eğt. Fak.	99	4,91	2,209			a-c
	c) Edb. Fak.	300	4,83	2,248			a-d
	d) Fen Fak.	116	5,16	2,501			a-e
	e) İ.İ.B. Fak.	228	4,52	1,941			
	Toplam	955	5,06	2,379			

Hangi inançların ne düzeyde hâkim olduğunu belirlemek amacı ile Ki-Kare bağımsızlık testi yapılmıştır. Tablo-4'te görüldüğü gibi sadece kesin inanç ölçeğinden 12 ile 15 arasında bir puan alıp diğer inanç ölçek-

erinden 11 ve aşağı puan alanlar ile esnek inanç ölçeğinden 6 ve aşağı puan alıp kesin inanç ölçeğinden 12-15 puan arası alan "esnek inancı düşük, kesin inanç düzeyi yüksek" olanların sayısı toplam sayısı 326 kişi ve örneklem içindeki oranı ise %34,10'dur. "Kesin inanç düzeyi yüksek" ve "esnek inancı düşük, kesin inancı yüksek" olan fakülte (n=100; %47,10) İlahiyat Fakültesidir.

Tablo-4 Fakülteler Bazında İnanç Tarzları (Ki-Kare Bağımsızlık Testi)

İnanç Tarzı Düeyi		İlh. Fak.	Eğt. Fak.	Edb. Fak.	Fen Fak.	İLB.F.	Sonuç
Kes. İ. Yük.	N	73	18	72	28	52	243
	%İ. Tarz.	30,00%	7,40%	29,60%	11,50%	21,40%	100,00%
	%Fak.	34,90%	18,40%	24,10%	24,10%	22,90%	25,60%
	% Top- lam	7,70%	1,90%	7,60%	3,00%	5,50%	25,60%
Esn. İ. Yük.	N	9	18	46	12	34	119
	%İ. Tarz.	7,60%	15,10%	38,70%	10,10%	28,60%	100,00%
	%Fak.	4,30%	18,40%	15,40%	10,30%	15,00%	12,50%
	% Top- lam	0,90%	1,90%	4,80%	1,30%	3,60%	12,50%
Karşık İ.	N	72	23	54	32	45	226
	%İ. Tarz.	31,90%	10,20%	23,90%	14,20%	19,90%	100,00%
	%Fak.	34,40%	23,50%	18,10%	27,60%	19,80%	23,70%
	% Top- lam	7,60%	2,40%	5,70%	3,40%	4,70%	23,70%
Esn. İ. - Kes. İ. Yük.	N	21	20	76	23	65	205
	%İ. Tarz.	10,20%	9,80%	37,10%	11,20%	31,70%	100,00%
	%Fak.	10,00%	20,40%	25,40%	19,80%	28,60%	21,60%
	% Top- lam	2,20%	2,10%	8,00%	2,40%	6,80%	21,60%
Esn. İ. Dış. Kes. İ. Yük.	N	27	6	23	9	18	83
	%İ. Tarz.	32,50%	7,20%	27,70%	10,80%	21,70%	100,00%
	%Fak.	12,90%	6,10%	7,70%	7,80%	7,90%	8,70%

	% Toplam	2,80%	0,60%	2,40%	0,90%	1,90%	8,70%
Esn. İ. Yük.-	N	7	13	28	12	13	73
Kes. İ. Düş.	%İ. Tarz.	9,60%	17,80%	38,40%	16,40%	17,80%	100,00%
	%Fak.	3,30%	13,30%	9,40%	10,30%	5,70%	7,70%
	% Toplam	0,70%	1,40%	3,00%	1,30%	1,40%	7,70%
Toplam	N	209	98	299	116	227	949
	%İ. Tarz.	22,00%	10,30%	31,50%	12,20%	23,90%	100,00%
	%Fak.	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%
	% Toplam	22,00%	10,30%	31,50%	12,20%	23,90%	100,00%
		X ² = 82,164		sd=20	p<.001		

Kesin inançlılara İlahiyat Fakültesinden sonra en fazla 95 kişi (ve %31,70 oranı) ile Edebiyat Fakültesinde görülmektedir. Daha sonra Edebiyat Fakültesini, İ.İ.B.F. 70 kişi (ve %30,70 oranı) ile takip ederken bu fakültelerden sonra 37 kişi (ve %31,90 oranı) ile Fen Fakültesi gelir. Kesin inanç ölçeğinden 12 ile 15 arasında puan alanların en düşük oranı 24 kişi (ve %24,20 yüzdelik oranı) ile Eğitim Fakültesinde yer almaktadır.

Kesin inançlıları, örneklem içinde 205 kişi ve yüzdelik olarak %21,50 düzeyinde hem esnek hem kesin inanç ölçeklerinden aldıkları toplam puanı 12 ile 15 arasında alanlar takip etmektedir. Biz bunları esnek-kesin inançlılar olarak isimlendirmiştik. Esnek-kesin inancı yüksek olanlara en fazla 76 kişi ve % 25,30 oranında Edebiyat Fakültesinde görülmüştür. Daha sonra 65 kişi ve %28,50 oranında İ.İ.B.F. gelmektedir. İ.İ.B.F.'yi 23 kişi ve % 19,80 oranında Fen Fakültesi takip etmektedir. İlahiyat Fakültesinin öğrencilerinin hem esnek hem de kesin inancı yüksek olanların sayısı 21 ve bu sayının İlahiyat Fakültesi içerisindeki yüzdelik oranı ise %10,20'dir. Bu da göstermektedir ki, İlahiyat Fakültesinde hem kesin hem de esnek inancı yüksek olanların sayısı kesin inançlılar kadar çok değildir. En düşük oranda hem kesin hem de esnek inançlılar, 20 kişi ve %9,80 ile Eğitim fakültesinde yer almaktadır.

Sadece esnek inanç ölçeğinden 12 ile 15 puan arasında alanların örneklem içindeki sayısı kesin, karışık ve esnek-kesin inançlılardan daha sonra gelmektedir. Esnek inançlıların 949 kişilik örneklem grubu içindeki

sayısı 119 ve %12,50 oranındadır. En yüksek esnek inanca sahip olanlar 46 kişi (ve %38,70 oranı) ile Edebiyat Fakültesinde yer alırken en düşük esnek inançlılar ise 9 kişi ve %7,60 oranında İlahiyat Fakültesinde yer almaktadır.

2.Denetim Odağının Fakülte Değişkeni Açısından İncelenmesi:

Tablo-5'te Rotter'ın (içsel-dışsal) Denetim Odağı Ölçeğinden (RİDKOÖ) bütün fakültelerin aldığı ortalama puanların tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve Tukey-HSD testi ile analizleri yapılmıştır. Denetim odağı ölçeğinin sadece genel toplam puanına dair veriler verilmiş aynı zaman da denetim odağı ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin ortalama puanlar da fakülteler bazında gösterilmiş ve aralarındaki anlamlı farklılıklardan bahsedilmiştir.

Rotter'ın Denetim Odağı Ölçeği'nde puanların artması denetim odağında dışsallığın da artması anlamına gelmektedir. Buna göre fakülteler değişkeni açısından denetim odağının tüm boyutlarında alınan ortalama puanlar arasındaki farklar $p < .050$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur ($F=15,329$). Denetim odağının genel boyutunda en düşük ortalama puan ($\bar{x}=9,55$) İlahiyat Fakültesi öğrencilerine aittir. Örneklem içinde en yüksek ortalama puana sahip olan yani dışsal puanı en yüksek kabul edilen öğrenciler, $\bar{x}= 12,07$ puan ile İ.İ.B.F. öğrencileridir. Fakülteler değişkeni bakımından alınan ortalama puanları karşılaştırmak için yapılan Tukey-HSD testi ile ilgili olarak elde edilen sonuçlara göre İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin ($\bar{x}=9,55$) ortalama puanı tüm fakülte öğrencilerinin ortalama puanları ile arasında anlamlı farklılıkların olduğu tespit edilmiştir (bkz. Tablo-5).

Denetim odağının alt boyutlarında ise "kişiler arası kontrol" alt boyutu hariç tüm alt boyutlarında İlahiyat Fakültesi öğrencileri en düşük ortalama puanlara sahiptir. Denetim odağı "şans kontrol" alt boyutunda İlahiyat Fakültesi öğrencileri $\bar{x}=3,00$ ortalama puanı ile diğer fakülte öğrencileri arasında anlamlı farklar bulunmuştur ($F=15,046$). Buna göre İlahiyat Fakültesinin öğrencilerinin denetim odağı genelinde olduğu gibi "şans kontrol" denetim odağı alt boyutunda aldığı ortalama puan diğerlerinin aldığı puanlardan anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

"Siyasal kontrol" denetim odağı alt boyutunda da İlahiyat Fakültesi öğrencileri en düşük ortalama puanı alarak en az dışsal odaklı ortalama puana sahip olmuştur ($\bar{x}=2,22$). Fakültelerin aldığı tüm puanlar arasında $p < .050$ düzeyinde anlamlılık bulunmuştur ($F=15, 176$). Tukey-HSD

testi sonucunda İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin aldığı ortalama puan ile sadece Edebiyat ve İ.İ.B.F. öğrencileri arasında anlamlı farkların olduğu gözlenmiştir.

Yine “okul başarısı” denetim odağı alt boyutunda İlahiyat Fakültesi en düşük ortalama puanı almıştır ($\bar{x}=1,30$). Fakülte öğrencilerinin aldıkları ortalama puanlar arasında $p<.050$ düzeyinde anlamlılık bulunmuştur ($F=4,69$). Tukey-HSD testi sonucunda en az dışsal denetim odağı puanına sahip olan İlahiyat Fakültesi öğrencileri ile diğer fakültelerden sadece Eğitim Fakültesi öğrencileri arasında anlamlı farklılık bulunmuştur.

“Kader kontrol” denetim odağı alt boyutunda en düşük ortalama puanı alarak en az dışsal denetim odağına sahip olan öğrenciler, İlahiyat Fakültesi öğrencileridir ($\bar{x}=0,88$; $F=2,955$). Bu alt boyuttan bütün fakülte öğrencilerinin aldıkları puan $p<.050$ düzeyinde anlamlı bulunmuşken İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin aldığı ortalama puan sadece İ.İ.B.F. öğrencilerinin aldığı ortalama ($\bar{x}=1,11$) puandan anlamlı bir şekilde farklıdır.

İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin en az ortalama puanı alamadığı tek alt boyut olan “kişilerarası kontrol” denetim odağı alt boyutunda en düşük ortalama puanı ($\bar{x}=2,02$) Eğitim Fakültesi öğrencileri alarak en az dışsal denetim odağı puanına sahip olmuştur. Ancak bütün fakülte öğrencilerinin bu alt boyuttan aldıkları ortalama puanlar kendi aralarında $p>.050$ düzeyinde anlamlı çıkmamıştır ($F=,946$). Zaten Tukey-HSD testinde de hiçbir fakülte arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Sonuç olarak denetim odağının genel ve alt boyutlarında İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin aldığı ortalama puanlar “kişiler arası kontrol” denetim odağı alt boyutu dışında tüm boyutlarda en az dışsal denetim odağı ortalama puanlarına sahiptir. Ayrıca tüm alt boyutlarını içine alan denetim odağı (genel-toplam) boyutu ile “şans kontrol” denetim odağı alt boyutunda İlahiyat Fakültesinin öğrencilerinin aldığı en az dışsal denetim odaklı ortalama puan, diğer fakülte öğrencilerinin aldığı ortalama puanları arasında anlamlı bir şekilde fark oluşturmuştur.

Tablo-5 (Alt Boyutları Dâhil) Denetim Odağının Fakülteler Değişkeni Açısından Karşılaştırılması (ANOVA, Tukey-HSD Testi)

Denetim Odağı	Fakülteler	N	\bar{x}	S	F	p	Farklar
Denetim O. (genel-toplam)	a)İlh. Fak.	212	9,55	3,576	15,329	,001	a-b, a-c, a-d, a-e
	b)Eğt. Fak.	99	11,89	3,565			
	c)Edb. Fak.	300	11,69	3,959			
	d)Fen Fak.	116	11,38	3,732			
	e)İ.L.B. Fak.	228	12,07	3,739			
	Toplam	955	11,29	3,868			
Denetim Odağı (Şans Kont.)	a)İlh. Fak.	212	3	1,924	15,046	,001	a-b, a-c, a-d, a-e
	b)Eğt. Fak.	99	4,4	2,114			
	c)Edb. Fak.	300	4,06	2,182			
	d)Fen Fak.	116	4,09	1,943			
	e)İ.L.B. Fak.	228	4,34	2,039			
	Toplam	955	3,93	2,117			
Denetim Odağı (Siyasal Kont.)	a)İlh. Fak.	212	2,22	1,388	15,176	,001	a-c, a-e
	b)Eğt. Fak.	99	2,65	1,163			
	c)Edb. Fak.	300	3,01	1,377			
	d)Fen Fak.	116	2,62	1,393			
	e)İ.L.B. Fak.	228	3,11	1,333			
	Toplam	955	2,77	1,39			
Denetim Odağı (Kişisel Kont.)	a)İlh. Fak.	212	2,16	1,098	,946	,437	yok
	b)Eğt. Fak.	99	2,02	1,125			
	c)Edb. Fak.	300	2,2	1,118			
	d)Fen Fak.	116	2,28	1,045			
	e)İ.L.B. Fak.	228	2,11	1,148			
	Toplam	955	2,16	1,113			
Denetim Odağı (Ok. Bşr. Kont.)	a)İlh. Fak.	212	1,3	1,008	4,69	,001	a-b
	b)Eğt. Fak.	99	1,83	1,021			
	c)Edb. Fak.	300	1,42	1,049			

	d)Fen Fak.	116	1,41	0,979			
	e)İ.İ.B. Fak.	228	1,41	1,026			
	Toplam	955	1,43	1,031			
Denetim Odağı (Kader Kont.)	a)İlh. Fak.	212	,88	0,611	2,955	,019	a-e
	b)Eğt. Fak.	99	,99	0,749			
	c)Edb. Fak.	300	1	0,722			
	d)Fen Fak.	116	,97	0,757			
	e)İ.İ.B. Fak.	228	1,11	0,701			
	Toplam	955	,99	0,704			

3.Psikolojik İyi Olma Halinin Fakülteler Açısından İncelenmesi

Psikolojik iyi olma hali, İlahiyat Fakültesi öğrencileri ile diğer fakülte öğrencileri arasında tek yönlü varyans analizine (ANOVA) tabi tutulmuş ve ortaya çıkan puanların anlamlı olarak farklı olup olmadığı incelenmiştir. Psikolojik iyi olma halinin genel ve tüm alt boyutları ile örgün din öğretimine devam eden İlahiyat Fakültesinin öğrencileri ile diğer fakültelerin öğrencileri arasında anlamlı ilişkiler çıkmıştır.

Tablo-6 (Alt Boyutları Dâhil) Psikolojik İyi Olma Halinin Fakülteler Değişkeni ile Arasındaki İlişkilerin Karşılaştırılması (ANOVA, Tukey-HSD Testi)

	Fakülteler	N	\bar{x}	S	F	P	Farklar
Psk.İ.O. (top.)	a)İlh.Fak.	212	175	18,262	6,747	,001	a-c, a-e
	b)Eğt. Fak.	99	176,95	19,265			
	c)Edb. Fak.	300	181,99	18,568			
	d)Fen Fak.	116	174,12	20,279			
	e)İ.İ.B. Fak.	228	180,31	18,264			
	Toplam	955	178,56	18,942			
Psk.İ.O. (D.O.İ.Kur.)	a)İlh.Fak.	212	31,89	4,602	7,334	,001	a-d
	b)Eğt. Fak.	99	30,9	5,67			
	c)Edb. Fak.	300	32,56	4,685			
	d)Fen Fak.	116	30	5,298			
	e)İ.İ.B. Fak.	228	32,39	4,876			

	Toplam	955	31,89	4,965			
Psk.İ.O. (Özerk.)	a)İlh.Fak.	212	39,29	5,902	5,877	,001	a-c
	b)Eğt. Fak.	99	40,65	6,249			
	c)Edb. Fak.	300	41,76	6,21			
	d)Fen Fak.	116	39,76	5,791			
	e)İ.İ.B. Fak.	228	40,81	6,009			
	Toplam	955	40,63	6,111			
Psk.İ.O. (Kişi. Gel.)	a)İlh.Fak.	212	27,82	3,934	4,372	,002	a-b
	b)Eğt. Fak.	99	26,36	4,557			
	c)Edb. Fak.	300	27,81	4,071			
	d)Fen Fak.	116	26,81	4,503			
	e)İ.İ.B. Fak.	228	28,09	4,096			
	Toplam	955	27,61	4,184			

İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin ortalama puanları hiçbir boyutta en yüksek değildir. Aksine "özerklik" ve "çevre ile ilişkilerde hâkimiyet" alt boyutlarında sırası ile (\bar{x}) 39,29 (F=5,877) ve (\bar{x}) 33,23 (F=3,172) ortalama puanları ile en düşük seviyededirler.

Tablo-6'nun Devamı

Psk.İ.O. (Ken.Kab.)	a)İlh.Fak.	212	42,76	7,182	4,726	,001	a-b, a-c
	b)Eğt. Fak.	99	45,14	6,616			
	c)Edb. Fak.	300	45,31	6,785			
	d)Fen Fak.	116	43,81	7,392			
	e)İ.İ.B. Fak.	228	44,56	6,914			
	Toplam	955	44,37	7,018			
Psk.İ.O. (Çev. İ.Hak.)	a)İlh.Fak.	212	33,23	4,378	3,172	,013	a-c, a-e
	b)Eğt. Fak.	99	33,9	4,256			
	c)Edb. Fak.	300	34,54	4,788			
	d)Fen Fak.	116	33,74	4,959			
	e)İ.İ.B. Fak.	228	34,46	4,33			
	Toplam	955	34,06	4,581			

Tablo-6'dan anladığımız kadarı ile psikolojik iyi olmanın toplam ve alt boyut puanları arasındaki tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda bütün fakültelerin puanları arasında $p<.050$ düzeyinde anlamlılık bulunmuştur ($F=6,747$). Tukey-HSD testi sonucunda ise psikolojik iyi olma (toplam) puanlarında İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin ($\bar{x}=175$) ortalama puanı ile Edebiyat Fakültesi öğrencileri ($\bar{x}=181,99$) ve İ.B.F. öğrencilerinin ($\bar{x}=180,31$) ortalama puanları arasında anlamlı bir şekilde fark bulunmuştur.

Psikolojik iyi olma halinin özerklik alt boyutunda ise İlahiyat Fakültesi öğrencileri en düşük ortalama puanı almıştır ($\bar{x}=39,29$). Bu puan ile diğer fakültelerin ortalama puanlarının anlamlı farkını belirlemek için yapılan Tukey-HSD testi sonucunda sadece Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin ortalama puanı ile anlamlı fark ortaya çıkmıştır.

YORUM

Araştırmamızda önce fakültelerin dini tutum ve inanç tarzları arasındaki bulgularının yorumuna değineceğiz. Buna göre İlahiyat Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin dini tutum genel ortalama puanlarının diğer fakültelerdeki öğrencilerin ortalama puanlarından anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur. Aynı şekilde dini tutumun alt boyutlarında da en yüksek ortalamaya yine İlahiyat Fakültesinin öğrencileri sahiptir.

Dini tutumun dindarlığın ölçülmesinde bir yöntem olarak kullanıldığı hatırlatılırsa araştırmamızda elde edilen bu sonucun Türkiye'de fakülteler arasında yapılan dindarlık çalışmaları ile uyum arz etmektedir. Yıldız (2006) tarafından yapılan çalışmada en yüksek ortalama puanı İlahiyat Fakültesi öğrencileri alırken en düşük ortalama puanı Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencileri almıştır. Şahin (1999) de din öğrenimi gören öğrencilerin dindarlık puanlarının ortalamasının daha yüksek olduğunu belirtir. Hayta (2002) ise İlahiyat Fakültesinin öğrencilerinin dini eğitim almaları ile dini pratikleri yerine getirme noktasında yüksek bir düzeye sahip olduklarını tespit etmiştir. Ayrıca sadece İlahiyat Fakültesinde alınan dini eğitim ve öğretim sonucu değil öğrencilerin ailede alınan dini eğitim açısından da kendini gerçekleştirme puanlarının anlamlı farklılık gösterdiğini Özdoğan (1995) ifade etmektedir. Sonuç olarak alınan dini eğitim ve öğretim bireylerin dindarlık ve dini tutumları ile pozitif yönlü bir ilişki içindedir.

Dini tutum ile kesin inanç arasında pozitif kuvvetli bir ilişkinin bulunduğunu gösteren çalışmalar dikkate alındığında (bkz. Seyhan, 2012; Ekşioğlu, 2011), İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin dini tutum ortalama puanlarındaki bu anlamlı farklılık ile aynı doğrultuda İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin “kesin inanç” tarzı ortalama puanları diğer fakülte öğrencilerinin puanları ile anlamlı farklılık ortaya koymamıştır. İlahiyat Fakültesi öğrencileri ile İ.L.B.F. öğrencileri en yüksek kesin inanç ortalama puanını almış olsalar da diğer fakülte öğrencilerinin almış olduğu ortalamalar ile anlamlı fark çıkmamıştır. “Esnek inanç” tarzında ise İlahiyat Fakültesi öğrencileri en anlamlı düşük ortalama puanı alarak inanç tarzlarında esnekliği en az yaşayan öğrenciler olmuştur. Ancak “dönüşen inanç” tarzında ise tüm fakülte öğrencileri arasında en yüksek ortalama puanı İlahiyat Fakültesi öğrencileri almışlardır. Bu durum İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin aldıkları eğitimin katkısı ile inanç tarzlarında dönüşüm yaşamaya daha yatkın olabilecekleri anlamına gelmektedir.

Bu sonuçları üniversite öğrencilerinin inanç tarzlarının dağılımında daha rahat anlayabiliriz. Buna göre üniversitedeki inanç tarzlarının dağılımı için yapılan “Ki-Kare Bağımsızlık Testi” sonucu olarak kesin inanç tarzı tüm örneklemin ilk sıradaki inanç tarzı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca “gerilimli” ve “dönüşen” inanç tarzı düzeylerinde yok denecek kadar az sayıda katılımcının bulunması Fowler’ın inanç gelişimi açısından doğru kabul edilebilir. Çünkü araştırmamız, dönüşen ve gerilimli inanç tarzlarının bireyin genellikle 11 yaş ve sonrasında çıkması ve yaş ilerledikçe bu gerilim ve dönüşümün azalması gerektiği düşüncesini de doğrulamaktadır. Üniversite öğrencileri inanç tarzlarında gerilim ve dönüşüm yerine kesin ve esnek inanç tarzını benimsemişlerdir.

Ancak Ki-Kare Testi sonucunda inanç dağılımında ortaya çıkan $p < .001$ düzeyindeki anlamlılık ise inanç dağılımının homojen olmadığını tersine heterojen bir dağılım gösterdiğini ortaya koyar. Böyle bir sonucun elde edilmesi ise bilimsel yazınla paralellik arz eder. Çünkü araştırmamızın örneklemini üniversite öğrencilerinden oluşmaktadır. Üniversite ortamları ise genellikle daha rasyonel bir dünya görüşü ve yaşam biçiminin öne çıktığı, geleneksel ve dini ortamların veya çevrelerin etkilerinin daha az veya hiç hissedilmediği ortamlardır. Böyle ortamlarda daha özgür bireyci eğilimlerin çıkması ise inanç gelişimlerini de etkilemektedir (Sezen, 2008:197). Bunun sonucunda böyle bireylerin geleneksel dini aktiviteler veya ritüellere katılmaksızın yüksek inanç düzeylerine ulaşabilecek-

ği mümkündür (Edwards ve diğ. 2002; akt. Sezen, 2008:197). Çünkü günümüz insanının maneviyat ve ruhsallık arayışı içinde dinselikten veya geleneksel dinin sunduğu imkânlardan daha farklı şeyler araması bu açıdan değerlendirilebilir (Benson, 2004; Benson ve Roehlkepartain, 2008). Kısacası üniversite genelinde inanç dağılımında farklılık ortaya çıkması gayet doğal bir süreçtir.

Fakülte öğrencilerinin denetim odağı ile ilişkileri incelendiğinde İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin denetim odağının genel boyutunda anlamlı olarak daha içsel denetim odaklı puanları aldığı görülmüştür. Aynı durum denetim odağının alt boyutlarından “şans kontrolü”, “siyasal kontrol”, “okul başarısı kontrolü” ve “kader kontrolü” denetim odağı alt boyutlarında da görülmektedir. Sadece “kişisel kontrol denetim odağı” alt boyutunda İlahiyat Fakültesi öğrencileri en içsel denetim odaklı puanı alamamışlardır. Ancak İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin denetim genel boyutunda alt boyutlarından biri hariç hepsinde en içsel denetim odaklı puanı alması manidardır. Çünkü İlahiyat Fakültesindeki öğrencilerin yarısından fazlası kesin inanç ölçeğinden yüksek düzeyde puan almıştır. Araştırmamıza 212 kişinin katıldığı İlahiyat Fakültesinde kesin inanç düzeyi yüksek olanlar, esnek inanç düzeyi düşük kesin inanç düzeyi yüksek ve hem esnek hem de kesin inanç düzeyi yüksek olanların toplam sayısı 121’dir. O halde kesin inanç tarzının hâkim olduğu bir fakültede denetim odağında içsel denetim odaklı puanlara nasıl sahip olunabilir? Çünkü içsel denetim odaklıların; bireysel olarak olumsuz olay ve durumlara karşı daha fazla direnen, toplumsal olaylarda daha etkin rol oynayan, kişisel özgürlüklerinin kısıtlanmasına daha güçlü tepki gösteren, kendilerini daha etkin, bağımsız kişiler olarak gören, daha fazla kişisel sorumluluk üstlenen oldukları bilimsel yazında tespit edilmiştir (Yeşilyaprak, 2006). Ayrıca Ok’un (2012) kesin inançlılar hakkında Fowler’ın inanç gelişim aşamasında alt aşamalarda yer alan ve ikinci basamağı ifade eden Ok’un mitsel-literal inanç aşaması olarak ileri sürdüğü görüşler dikkate alınursa bu görüşler kesin inanç tarzına sahip içsel denetim odaklılar hakkında ortaya konan olumlu görüşler ile çelişmiş gözükmektedir.

Bu çelişkinin kaynağı bizce Ok’un (2012) kesin inanç tarzı hakkında ileri sürdüğü “mitsel-literal” inanç aşaması olduğuna dair görüşüdür. Ok (2012) mitsel-literal inancın sadece çocukluk döneminde değil ilerleyen yaşlarda da etkin olmaya devam edeceğini ileri sürer. Ancak örnek-

İlimiz üniversite öğrencileri olduğu için Ok'un (2012) kesin inanç tarzı hakkında söyledikleri belki daha değişik örneklem grupları için geçerli olabilir. Bu yüzden örneklemimizdeki "kesin" inançlılar belki Fowler'ın inanç gelişim kuramındaki 3. ve 4. aşamaya denk gelebilir. Yine aynı şekilde İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin denetim odağında daha içsel denetim odağı ortalama puanlarını almış olmaları Fowler'ın inanç gelişimi kuramında 3. basamakta yer alan "geleneksel, yapay-konvansiyonel" inançlarının 4. basamak olan "bireysel-düşünsel" inanç aşamasına dönebildiği anlamına da gelebilir. Aynı şekilde örneklemimiz içinde yer alan ve sayısı 205 olan "hem esnek hem de kesin inanç düzeyi yüksek" olanların inançlarının Fowler'ın inanç gelişimi kuramı açısından 5. basamakta yer alan "birleştirici" inanç aşamasına da yakın durmaktadır.

Fowler'ın inanç gelişimi kuramına göre 4. basamak olan "bireysel-düşünsel" inanç aşamasında olduğu düşünülen "kesin" inanç tarzına sahip olmak denetim odağında içsel denetim odaklı puanlara sahip olmakla çelişmemektedir. Ayrıca Rotter'ın denetim odağı ölçeğinde dışsal denetimi belirlemede irade, şans, kader ve kısmet gibi terminolojiler kullanılmıştır. İlk bakışta kesin inançlı bireyin özellikle denetim odağı "kader" kontrolünde kaderinin Tanrının elinde gerçekleştiğine inanması mantıklı geldiği için daha dışsal odaklı olması düşünülebilir. Ancak Rotter'ın ölçeğinin geneli göz önüne alınırsa özellikle şans, kısmet ve irade zaafı terminolojisi içinde sıralanmış seçenekleri, dini tutum ve davranışının yüksek olduğu kesin inançlı bireyin kendisi için alakasız görmesi gayet normaldir (Benson ve Spilka, 1973). Şans, kısmet ve irade zaafiyeti dini öğretilerde de uygun görülmeyen tutum ve davranışlardır. Sonuç olarak, dini tutumu yüksek ama Fowler'ın kuramında "bireysel-düşünsel" aşamada olan kesin inanç tarzının diğer inanç tarzlarından denetim odağında daha içsel odaklı ortalama puanlar alması makul görülmektedir.

Fakülte değişkeni ile denetim odağı arasındaki ilişkilerde olduğu gibi İlahiyat Fakültesi ile diğer fakülte öğrencileri arasında anlamlı farklılık psikolojik iyi olma halinde ortaya çıkmamıştır. Psikolojik iyi olma genel boyutunda İlahiyat Fakültesinin öğrencileri Fen Fakültesinden sonra en düşük ortalama puanı almışlardır. Psikolojik iyi olmanın alt boyutlarında da benzer durumlar söz konusu olup özellikle özerklik psikolojik iyi olma alt boyutunda en düşük ortalama puanı İlahiyat Fa-

kültesi öğrencileri almıştır. Bunun nedeni olarak, İlahiyat Fakültesinin öğrencilerinin “kesin inanç düzeyi yüksek” ve “esnek inanç düzeyi düşük-kesin inanç düzeyi yüksek” olması gösterilebilir⁹. Dönüşen inanç tarzında en yüksek anlamlı ortalamayı İlahiyat öğrencilerinin aldığı görülmüştür (bkz. Tablo-3). Dönüşen ve gerilimli inanç tarzları ile psikolojik iyi olma hali arasında negatif ilişkinin bulunduğu çalışmalar bağlamında (bkz. Cirhinlioğlu ve Ok, 2010; Seyhan, 2012; Ekşioğlu, 2011) İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin en düşük iyi olma haline neden sahip oldukları daha iyi anlaşılır. Özerklik alt boyutunda İlahiyat Fakültesinin öğrencilerinin en düşük ortalamayı alması bize, İlahiyat Fakültesinin öğrencilerinin sosyo-kültürel ortamının incelemeye değer olduğunu anlatmaktadır. Psikolojik iyi olma ile fakülteler değişkeni arasında ortaya çıkan araştırmamızdaki bu bulgular, Cirhinlioğlu (2006) tarafından yapılan çalışmayla paralel sonuçlar ortaya koymaktadır. Cirhinlioğlu (2006) bilimsel yazında kesin inanç düzeyine daha yakın duran Allport ve Ross’un (1967) içten (güdümlü) yönelimli dindarlıkla psikolojik iyi olma hali hakkında şunları demektedir: “İçten yönelimli (güdümlü) dindarlığın, birleştirici, bütünleştirici, hoşgörülü, olgun ve önyargısız olma ve diğerlerinin ihtiyaçlarına duyarlılık eğilimiyle ilişkili olduğundan üniversite öğrencilerinde yüksek düzeyde içten yönelimli (güdümlü) dindarlığın düşük düzeyde özerkliği yordadığı ileri sürülebilir (Cirhinlioğlu, 2006: 100).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırmada İlahiyat, Eğitim, Edebiyat, İ.L.B.F. ve Fen Fakültelelerinden oluşan beş ayrı fakültenin öğrencilerinin dini tutum ve inanç tarzları ile denetim odağı ve psikolojik iyi olma hali karşılaştırılmıştır. İlahiyat Fakültesi ile diğer fakültelerin dini tutum genel puanları karşılaştırılınca anlamlı ortalama yüksek puana İlahiyat Fakültesi öğrencileri sahip olmuştur. Bu sonuç ile İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin dini tutumunun ortalama puanları diğer fakültelerden anlamlı olarak daha yüksek olması

⁹ Seyhan’ın (2012) çalışmasında görüleceği üzere inanç tarzları ile psikolojik iyi olma hali arasındaki tek yönlü varyans analizi sonucu ortaya çıkan durumda kesin inançlıların psikolojik iyi olma halinde ortalama puanları, karışık inançlılardan sonra en düşük ortalama puanıydı ($\bar{X}=177,28$). Ayrıca kesin inanç ölçeğinden alınan toplam puanların psikolojik iyi olma ile ilişkisini yordama için yapılan aşamalı çoklu regresyon analizinde de kesin inanç puanlarının psikolojik iyi olma halini yordamaya katkısı görülmemiştir.

önceki yapılan çalışmalarla paralellik arz etmektedir. Fakat dini tutum yargı boyutunda üniversite öğrencilerinin, dini tutumun diğer boyutlarından farklı olarak, birbirine yakın ve daha yüksek ortalama puanlar aldıkları görülmüştür. Bu bulgu ile üniversite gençliğinde dininin gerekliliği ve lüzumuna ilişkin genel bir kabulün var olduğunu anlayabiliriz.

İlahiyat ve diğer fakülte öğrencilerin inanç tarzları karşılaştırılınca "kesin" inanç tarzında fakültelerin aldıkları ortalama puanlarda anlamlı farklılık çıkmamıştır. "Kesin" inanç tarzı sadece İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin değil diğer fakültelerin de baskın inanç tarzı olarak görülebilir. Çünkü fakülte değişkeninde tüm inanç tarzları düzeyleri karşılaştırılınca "kesin inanç düzeyi yüksek, esnek inanç düzeyi düşük"; "kesin inanç düzeyi yüksek" ve "hem esnek hem kesin inancı yüksek" olanların sayısı örneklemin yarıdan fazlasını oluşturur. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin en yaygın ve baskın inanç tarzı "kesin" inanç tarzı iken "esnek" inanç tarzında en düşük anlamlı puanları alması düşündürücüdür. Çünkü araştırmada "esnek" inanç maddeleri ile diğer inanç tarzlarına bakış açısı irdelenmiştir. İlahiyat Fakültesi öğrencileri kendi inanç tarzları dışındaki diğer inanç tarzlarına müsamaha ile bakışta en düşük seviye olduğunu gösterir.

Denetim odağı ile fakülteler arasındaki ilişkilerde dini tutum ortalaması en yüksek olan İlahiyat Fakültesi diğer fakültelerden daha düşük ortalama puan alarak daha içsel denetim odağına yakın durmaktadır. Sadece denetim odağının kişisel denetim odağı alt boyutu hariç tüm alt boyutlarda da en düşük ortalamayı alarak içsel denetim odaklı olmuşlardır. Bu sonucun yorumu hakkında dinlerin şans, kismet ve irade zayıflığına sıcak bakmaması gösterilmiştir. Bu yüzden dini tutumu yüksek olan ve kesin inançlılık düzeyleri fazla olan İlahiyat Fakültesinin öğrencilerinin denetim odağında daha içsel odaklı çıkması beklenen bir sonuçtur. Bu açıdan İlahiyat Fakültesi öğrencileri, denetim odağının genelinde diğer fakülte öğrencilerinden anlamlı olarak daha yüksek içsel denetim odağına sahiptir diyebiliriz.

Psikolojik iyi olma halinin fakülte değişkeni açısından karşılaştırıldığında İlahiyat Fakültesi en düşük anlamlı ortalama puanı alarak psikolojik iyi olma hali en düşük olmuştur. Bu durum İlahiyat Fakültesinin genelinde hâkim olan kesin inançlılık ile psikolojik iyi olma hali arasındaki ilişkilerin incelenmesini gerektirmektedir. İnanç tarzları içerisinde

hangi inanç tarzlarının psikolojik iyi olmayı yordadığına bakılmalıdır. Eğer kesin inanç tarzının psikolojik iyi olmayı yordamadığı tespit edilirse İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin psikolojik iyi olma halinden en düşük anlamlı ortalama puanları aldığı makul görülebilir¹⁰. Ayrıca İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin psikolojik iyi olma hali düzeylerinin en düşük olması Yıldız'ın (2003) belirttiği gibi gelecekte topluma din hizmeti sunacak olan öğrencilerin yetiştirildiği İlahiyat fakültelerindeki psikolojik rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin yetersiz olduğu sonucuna varılabilir.

Sonuç olarak fakülteleri İlahiyat ve diğer fakülteler olarak ele aldığımızda İlahiyatta alınan eğitim öğrencilerin dini tutumlarına, inanç tarzlarına ve içsel denetim odağına olumlu katkıda bulunsa da psikolojik iyi olma haline katkıda bulunmamaktadır. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin psikolojik iyi olma halinin diğer fakültelerden anlamlı olarak en düşük seviyeye yakın bulunması düşündürücü bir gelişmedir. Bunun için din hizmeti sunacak olan İlahiyat öğrencilerinin hem diğer inanç tarzlarına müsamaha anlamına gelen "esnek" inanç tarzını hem de psikolojik iyi olma halini yükseltecek rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

İlahiyat Fakültesi öğrencileri ile diğer fakülte öğrencilerinin inanç tarzları, denetim odağı ile psikolojik iyi olma halinin karşılaştırıldığı bu çalışma bir nicel araştırma olduğu için test edilen denencelerin nitel araştırma teknikleri ile de desteklenmesi gerekebilir. Mesela, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin daha içsel denetimli olmaları konusunda alınan dini eğitimin mi yoksa öğrencilerin geldiği sosyo-kültürel ortamın mı daha etkin olup olmadığı hakkında derinlemesine görüşmeler yaparak bir sonuca ulaşılabilir. Aynı şekilde İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin psikolojik iyi olma halinin daha düşük çıkmasına neden olabilecek psikososyal süreçlerin neler olduğunu tespitine yönelik de nitel çalışmalara ihtiyaç duyulabilir. Bu çalışmanın nicel sonuçları daha sonraki yapılacak nitel çalışmalara bir fikir vermesi düşünülebilir.

¹⁰ Psikolojik iyi olma hali ile diğer inanç tarzları arasındaki Aşamalı Regresyon analizinde "Kesin" psikolojik iyi olma halini inancın yordamadığı görülmüştür (bkz. Seyhan, 2012).

KAYNAKÇA

Akman, Y. Ve Tuğrul, C. (1996), "Üniversite Gençliğinin Aile Sorunları, Yalnızlık ve Uyum Düzeyleri", *E.Ü. Psikoloji-Seminer Dergisi*, 11, 117-133.

Allport, G.W. ve Ross, J.M. (1967), "Personel Religious Orientation and Prejudice", *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 432-443.

Altıntaş, E. ve Gültekin, M. (2005), *Psikolojik Danışma Kuramları*, İstanbul: Aktüel Yay. Araştırmacı Yetiştirme Merkezi Yayını No. 2, Ankara: Çağ Matbaası.

Aşıkoğlu, N.Y. (1994), "Din Eğitimi Biliminin Türkiye'de Bağımsız Bir Bilimsel Disiplin Olarak Doğuşu ve Gelişimi" Ankara: *Diyanet İlimi Dergi*, 30, 3.

Aşıkoğlu, N.Y. (2012), *Din Eğitimi (El Kitabı)*, Ankara: Grafiker Yayınları.

Ay, M.E. (2000), *İlahiyat Fakültelerinde Rehberlik*, Bursa: U.Ü. Basımevi.

Ayten, A. (2010), *Psikoloji ve Din-Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri*-İstanbul: İz yay.

Bandura, A. (1986), *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Başaran, F. (1990), "Üniversite Öğrencileri Üzerinde Psiko-sosyal Bir Araştırma", *E.Ü. Psikoloji-Seminer Dergisi Özel Sayısı (V. Ulusal Psikoloji Kongresi)*, 8, 843-850.

Beekman, A.T.F., De Beurs, E., Von Balkom, A.J.L.M., Deeg, D.J.H., Van Dyck, R., ve Van Tilburg, W. (2000), "Anxiety and Depression in Later Life: Co-occurrence and Communalities of Risk Factors", *American Journal Psychiatry*, 157, 89-95.

Benassi, V.A., Sweeny, P.D., ve Dufour, C.L. (1988), "Is There a Relation Between Locus of Control Orientation and Depression?", *Journal of Abnormal Psychology*, 97, 359-367.

Benson, L.T., ve Deeter, T.E. (1992), "Moderators of The Relationship Between Stress and Depression in Adolescents", *School Counselor*, 39, 189-194.

Benson, P. ve Spilka, B. (1973), "God-image as a Function of Self-esteem and Locus of Control", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 12, 297-310.

Benson, P.L. (2004), "Emerging Themes in Research on Adolescent Spiritual and Religious Development", *Applied Developmental Science*, 8(1), 47-50.

Benson, P.L. ve Roehlkepartain, E.C. (2008), "Spiritual Development: A Missing Priority in Youth Development", *Wiley Interscience*, 118, (www.intersciencewiley.com).

Bergin, A.E. (1983), Religiosity and Humanistic Values, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 48, 95-105.

Bilgen, S. (1989). *Üniversite Öğrencilerinin Yalnızlık Düzeyleri ve Bazı Değişkenlerin Uyum Düzeyine Etkisi*, (Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi), Hacettepe Ün. SOSBE.

Bozkurt, A. ve Koç, F. (1990), Bir Grup Üniversite Öğrencisinde Atılganlık Düzeyi ile Beden İmajından Sağlanan Doyum Arasındaki İlişki. *E.Ü. Psikoloji Seminer Dergisi Özel Sayısı (V. Ulusal Psikoloji Kongresi)*, s. 8, ss. 515-518.

Cenkseven, F. (2004), *Üniversite Öğrencilerinde Psikolojik İyi Olmanın Yordayıcılarının İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), ÇUKOÜSBE.

Cevizci A. (2002), *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yay.

Cirhinlioğlu F. (2006), *Üniversite Öğrencilerinde Utanç Eğilimi, Dini Yönelimler, Benlik Kurguları ve Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişkiler*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi SOSBE.

Cirhinlioğlu, F. (2010), *Din Psikolojisi*, Ankara: Nobel Yay.

Cirhinlioğlu, F. ve Demir, Özdikmenli. G. (2012). "Religious Orientation and Its Relation to Locus of Control and Depression", *Archive for the Psychology of Religion*, 34, 341-362.

Dağ, İ. (1991), "Rotter'in İç-dış Kontrol Odağı Ölçeği (RİD-KOÖ)'nin Üniversite Öğrencileri İçin Güvenirliği Ve Geçerliliği", *Psikoloji Dergisi*, Aralık, c.7 sayı 26.

Desenli, Necip; "Üniversite Gençliğinin Dini Hayatı", *Eğitim Yazıları Dergisi*, 2000/1, yıl:2, sayı:2.

Edwards, L.M., Lappincker, R.H., Magyor-Moe, J.L., Rehfeldt, J.D., Ryder, J.A. Brown, J.C. ve Lopez, S.J. (2002), "A Positive Relationship Between Religious Faith and Forgiveness: Faith in the Absence of Data?", *Pastoral Psychology*, 50 (3): 147-152.

Ekşioğlu, H. (2011), **İnanç veya Dünya Görüşüne Sahip Olma Tarzı ile Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişkiler**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas: Cumhuriyet Ün.v. SOSBE.

Ellis, A. (1986), **"The Case Against Religion: A Psychotherapist's View and The Case Against Religiosity**. Austin, TX: American Atheist Press.

Fırat, E. (1977), **Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Ün.v. Sos. Bil. Enst.

Fişek, N. (1985). **Halk Sağlığına Giriş**, H.Ü. Dünya Sağlık Örgütü Hizmet Araştırma ve Araştırmacı Yetiştirme Merkezi Yayını No. 2, Ankara: Çağ Matbaası.

Fowler, W. J. (1981), **Stages of Faith, the Psychology of Human Development and The Quest for Meaning**, San Francisco: Harper and Row.

Fowler, W. J. (1995), **Stages of Faith, the Psychology of Human Development and The Quest for Meaning**, San Francisco: Harper Collins Publisher.

Gülaçtı, F. (2009), **Sosyal Beceri Eğitime Yönelik Programın Üniversite Öğrencilerinin, Sosyal Beceri, Öznel ve Psikolojik İyi Olma Düzeylerine Etkisi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Ün.v. Sos. Bil. Enst.

Güney, M. (1989), "Üniversite Öğrencilerinde Aile Yapıları ve Yetiştirmede Önem Verilen Özellikler", **Journal of Ankara Medical School**, s. 11 (2), ss. 229-246.

Hayta, A. (2002), "İbadetler ve Ruh Sağlığı", H.Hökelekli (ed.), **Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi**, (ss. 117-152), Ankara: Ankara Okulu Yay.

Holder, E.E. ve Levi, D.J. (1988), "Mental Health and Locus of Control: SCL-90-kare and Levenson's IPC Scales", **Journal of Clinical Psychology**, 44, 753-755.

Idler, E.L. (1987), "Religious Involment and the Health of The Elderly: Some Gypothesis and an Initial Test". **Social Forces**, 66(1): 226-238.

İlgar, M. Z. (1995), **Denetim Odağının Değer Sistemleri Ahlaki Gelişim Düzeyi ve Öz-Ahlaki Değerlendirme Üzerindeki Etkileri**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE.

İmamoğlu, O. ve Yasak-Gültekin, Y. (1993). "Önerilen Dengelenmiş Toplumsal Birey Modeli Işığında Üniversite Gençliğinin Sorunları: 1982-1992 Döneminde Yayımlanan Araştırmalara İlişkin Bir Değerlendirmeye Yorum ve Öneriler". *Türk Psikoloji Dergisi*, s. 30(8), ss. 20-26.

Jaswal, A. ve Dewan, A. (1997), "The Relationship Between Locus of Control and Depression", *Journal of Personality and Clinical Studies*, 13, 25-27.

Kağıtçbaşı, Ç. (1972), *Sosyal Değişmenin Doyutları (İzmir Lise Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme)*, Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yay.

Kahneman, D. (1999), *Objective Happiness*, (ed., In Kahneman, D., Diener, E. ve Schwartz, N.) *Well-being: The Foundations of Hedonic Psychology*, New York: Russell Sage. ss. 3-25.

Kahoe, R.D. (1974), "Personality and Achievement Correlates of Intrinsic and Extrinsic Religious Orientations", *Journal of Personality and Social Psychology*, 29, 812-818.

Karaca, F. (2007), *Dini Gelişim Teorileri*, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi (Dem) Yayınları.

Karadayı, F. (1994), "Üniversite Gençlerinin Algılanan Ana-baba Tutumları, Ana-baba ile İlişkileri ve Bunların Bazı Kişilik Özellikleri ile Bağlantısı". *Türk Psikoloji Dergisi*, s. 32(9), ss. 15-25.

Kasatura, İ. (1990), "Gençlikte Bağımlılıkların Meydana Gelme Aşamaları ve Kişilik Özellikleri". *E.Ü. Psikoloji Seminer Dergisi Özel Sayısı (V. Ulusal Psikoloji Kongresi)*, s.8, ss. 867-897.

Kennedy, B.L., Lynch, G.V., ve Schwab, J.J. (1998), "Assessment of Locus of Control in Patients with Anxiety and Depressive Disorders", *Journal of Clinical Psychology*, 54, 509-515.

Kinnier, R.T. (1997), "What does It Mean To Be Psychologically Healthy?", *Introduction to the Counseling Profession*, D. Cağuzzi, D.r. Gross (Eds.) 2. Baskı, USA: Allyn and Bacon, 48-63.

Koştaş, M. (1995), *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış*, Ankara: TDV. Yayınları.

McIntosh, D.N. ve Spilka, B. (1990), "Religion and Physical Health: The Role of Personal faith and Control", In M.L. Lynn and D.O. Moberg (Eds.), *Research in The Social Scientific Study of Religion*, (c. 2, ss. 167-194), Greenwich, CT: JAL.

McIntosh, D.N., Kojetin, B.A. ve Spilka, B. (1985), "From of Personal Faith and General and Specific Locus of Control", -Paper Presented

t- **The Annual Meeting of The Rocky Mountains Psychological Association**, Tucson, AZ: April 24–27.

Ok, Ü. (2007), **İnanç Psikolojisi**, Ankara: Avrasya Yay.

Ok, Ü. (2009), "Dini Şemalar Ölçeğinden İnanç veya Dünya Görüşü Şemaları Ölçeğine", **Cumhuriyet Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, 35, 149–55.

Ok, Ü. (2011), "Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlilik Çalışması", **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, 8(2), 528–549.

Ok, Ü. (2012), "İnanç veya Dünya Görüşü Aşamaları, Şemaları ve Gelişim Biçimleri: Kişisel-Anlatıya Dayalı İnanç Gelişim Çizgileriyle İlgili Nicel Ölçümler", **Ç.O.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**.

Özdoğan, Ö. (1995), **Dindarlıkla İlgili Bazı Faktörlerin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Ç.Ü. SOSBE.

Özgüven, E. (1989), **Üniversite Öğrencilerinin Uyum Sorunları ve Aş Etme Yolları, Üniversite Gençliğinden Uyum Sorunları Sempozyumu Bilimsel Çalışmaları**. B.Ü. Psikolojik Danışma ve Araştırma Merkezi, ss.23–29.

Özgüven, E. (1990), **Yurtlarda Kalan Üniversite Öğrencilerinin Sağlık ve Psikolojik Sorunları-1**. **Psikoloji-Seminer Dergisi**, V. **Ulusal Psikoloji Kongresi Özel Sayısı**, s.8 ss.47–56.

Öztürk, M. O. (2004), **Ruh Sağlığı ve Bozuklukları**, Ankara: Feryal Matbaası.

Özyürek, R. (1989), **Üniversite Öğrencilerinin Kişisel Bazı Nitelikleri ile Çeşitli Problemlerinin Kaygı Düzeylerine Etkisi**. (Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi), Hacettepe Üniv. SOSBE.

Pargament, K.I., Steele, R.E. ve Tyler, F.B. (1979), "Religious Participation, Religious Motivation, and Individual Psychosocial Competence", **Journal for the Scientific Study of Religion**, 18, 412-419.

Pervin, L. (1996), **The Science of Personality**, New York: John Wiley and Sons Inc (Lehigh Press).

Reynart, C., Janne, P., Donckier, J., Buyschaert, M., Zdanowicz, J., Lejeune, D. ve Cassiers, L. (1995), "LOC and Metabolic Control", **Diabetes Metabolism**, 21, 180-187.

Rotter, J. (1966), "Generalized Expectancies for Internal vs. External Control of Reinforcement", **Psychological Monographs**, 80, 1–28.

Ryan, R.M. ve Deci, E. L. (2001), "On Happiness and Human Potentials: A Review of Research on Edonic and Eudaimonic Well-being", *Annual Review of Psychology*, 52, pp.141-166.

Ryff, C.D. (1989a), "Happiness is Everything, or It? Explorations on the Meaning of Psychological Well-Being", *Journal of Personality and Social Psychology*, 57-6, 1069-1081.

Ryff, C.D. (1989b), "Beyond Ponce de Leon and Life Satisfaction: New Directions In Quest of Successful Ageing", *International Journal of Behavioral Development*, 12, 1, 33-55.

Seyhan, B.Y. (2012), "İnanç Tarzları, Denetim Odağı ve Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişkiler", Ankara: *Toplum Bilimleri Dergisi*, c. 6, s. 12, Aralık.

Sezen A.V. (2008), *Üniversite Öğrencileri Örnekleminde İman Gelişimi ve Dinsel Fundamentalizm Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Çalışma*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir: DEÜ. Sosyal Bilimler Enst.

Streib, H. (2001), "Faith Development Theory Revisited: The Religious Styles Perspective", *The International Journal for The Psychology of Religion*, 11, 143-158.

Strickland, B.R. ve Schaffer, S.J. (1971), I-E, I-E & F. *Journal for The Scientific Study of Religion*, 10, 366-369.

Strizenec, M. (2002), "Religiosity and Cognitive Processes", *Dialogue and Universalism*, 8(10), 129-140.

Sturgeon, R.S. ve Hamley, R.W. (1979), "Religiosity and Anxiety", *The Journal of Social Psychology*, 108, 137-138.

Şahin, A. (1999), *İlahiyat, Tıp ve Mühendislik Fakültelerinde Okuyan Öğrencilerde Dini Hayatın Boyutları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir: DEÜ. SOSBE.

Tanhan, F. (2007), *Ölüm Kaygısıyla Baş Etme Eğitiminin Ölüm Kaygısı ve Psikolojik İyi Olma Düzeyine Etkisi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), AÜSBE.

Tebbi, C.K., Mallon, J.C., Richards, M.E. ve Bigler, L.R. (1987), "Religiosity and Locus of Control of Adolescent Cancer Patients", *Psychological Reports*, 61, 683-696.

Timur, M.S. (2008), *Boşanma Sürecinde Olan ve Olmayan Evli Bireylerin Psikolojik İyi Oluş Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: AÜEBE.

Ulu, M. (2006), **Üniversite Gençliğinin Dini İnanış ve Davranışları- Erciyes Üniversitesi Örneği-** (Yayınlanamamış Yük. Lis. Tezi), Kayseri: EÜSBE.

Ventis, W.L. (1995), "The Relationship Between Maternal Church Attendance and Adolescent Mental Health and Social Functioning", **American Psychiatric Association**, 51, 2, 33-48.

Waterman, A.S. (1993), "Two Conceptions of Happiness: Contrasts of Personal Expressiveness (Eudaimonia) and Hedonic Enjoyment", **Journal of Personality and Social Psychology**, 64, ss.678-691.

Witmer, J.M. ve Sweeney, T. J. (1992), "A Holistic Model for Wellness and Prevention Over Life Span", **Journal Of Counseling & Development**, 71, 2, 140-148.

Yanbastı, G. (1990), "Kız ve Erkek Üniversite Öğrencilerinin Kendi Ruh Sağlıklarını Değerlendirmeleri: Bir Karşılaştırma". **Psikoloji-Seminer Dergisi**, V. Ulusal Psikoloji Kongresi Özel Sayısı, s. 8, ss. 57-63.

Yeşilyaprak, B. (2006), "Denetim Odağı", **Eğitimde Bireysel Farklılıklar**, (Edt. Yıldız Kuzgun ve Deniz Deryakulu), Ankara: Nobel Yay.

Yıldız, M. (2003), **İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Psikososyal Açıdan Özellikleri**, İzmir: Tibyan Yayıncılık.

Yıldız, M. (2006), **Ölüm Kaygısı ve Dindarlık**, İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yay.